

Rodlāripe Prekalo Aktiv Kotorleipe

Rodlāripaski tema:

E školako mukhipe
Nibades (rano) prandipe
I diskriminacia kotar o siklārne
Ečhavorengo kotorleipen, savo isi len
ulavde mangipā, ano školako sistemo

Akava raporto alo sar rodläripasko rezultato kova agordisalo ano rami e proëktesko: “O terne liderä ano butäripen” proëkto kova realizuingöla kotar Save the Children ani Kosova thaj Iniciativa 6.

Save the Children isi sérutni biumblavdi organizacia vaś o chavorre prekalo pere programä ano 120 thana. Amari misia isi te dengöl avanso vaś o anglimata ano éhand sar o sundal tretirinela e éhavorren, vaś te reslon jekhal olengo paruvipe thaj te oven savaxtune ano olengo živdipe.

Iniciativa 6 isi biraipkani lokal organizacia vaś o komunitetä rroma, aśkalie thaj egyptianä. O obëktive e organizaciake Iniciativa 6 sitnon: Rroma, Aśkalie thaj Egiptianä komunitetesko itegrivipe, šeral e éhavorrengo thaj e ternengo ano školako sistemo, manuśesko xakajengo lačharipe, jekhe demokrarikano amalipasko keripe, kerindoj lačo sombutipe e avere vipalutne organizaciencar.

O autoresko dikhloipen vaś akaja edicia na prezentuinla o musaütipe vaś o politike thaj gndipe kotrar Save the Children thaj Iniciativa6.

RODLĀRIPE PREKALO
AKTIV KOTORLEIPE

○ rodlāripe ulo kotar:

Jekhe ternengi grupa kola sieton kotor e proēktesko: **“○ Terne Rromane Lideră ano Butāripen”**

○ raporto isi gatisardo kotar:

Erēblina Elezaj

Riĉhibāripe thaj adaptacia:

Kujtim Paćaku

NAISIPEN

Ilostar keras nais e liderënge thaj e Prizrenoske ternenge volunteră so kerde buti, sar so vi e ternenge kotar i Zăkovaki Komuna, vaš olengo lačo mangipe te den kontributo ano akana rodlăripe: Adelina Kabaši; Alban Morina; Albertina Monika; Amir Osmani; Avnore Morina; Besart Mersula; Bleta Ćehaja; Bujar Luboja; Dardan Fetahaj; Egzon Sehari; Erzan Sehari; Fatlum Kryeziu; Furkan Ago; Gezim Ćehaja; Granit Hoza; Ilajda Ćorri; Jemina Osmani; Lavdim Morina; Majlinda Šala; Masar Derri; Mirjeta Ćehaja; Nita Efendia; Nuhi Morina; Resul Milaimi; Rreze Oseku; Sanije Merzollar; Valon Gaši; Vilson Dura; Ylveha Braha thaj Zejnepe Ćabrati.

Nais keras vi e ranōrake Erēblina Elezaj, koja sas konsumenta ano akava rodlăripe, vaš olake komentă, dromarină, analize, pučimatengo gatisaripe thaj vaš ažitipe ano akale raportesko gatisaripe.

Vipal, keras nais vi e organizaciake HandiKOS thaj One to One Kosova/PEMA, sar so vi e direktorēnge ano fundone škole ani Zăkova: "Zekerija Reza"; "Mustafa Bakija"; "Mazllum Kēpuska"; "Fehmi Agani"; "Selman Riza" dhe "Zef Luš Marku", nais vaš sombutipe thaj olengo kontributo vaš o proceso zi kedisale o informacie.

I ANDERESKI TABELA

ŞERAL I

Raportesko ander	8
Projektesko reso	9
Metodologia	10
KEDIPEN E REZULTATĚNGO ANO RODLĂRIPNASKE GRUPE.....	12
Şkolako mukhipe.....	12
O nibades (rane) prandimata	12
I diskriminacia kotar o siklărne	13
Ĉhavorengo kotorleipen, savo isi len ulavde mangipă ano školako sistemo	14

ŞERAJ I5

E školako mukhipe	16
O problem	16
Metodologia	17
Şrutne arakhimata	17
O resimata	18
O limituipen thaj rodlăripnaske pharimata	19
Rekomandipă	19
O NIBADES(RANO) PRANDIPE	20
I problema	20
Şrutne arakhimata	21
O resimata	25
O limituipen thaj o rodlăripaske pharimata	26
Rekomandipă	26
O DISKRIMINIPE KOTAR O SIKLĂRNE	28
I problema	28
Şrutne arakhimata	29
O resimata	32
O limito tha pharimata ano rodlăripe	32
Rekomandipă	33
ĈHAVORENGO KOTORLEIPEN, SAVO ISI LEN ULAVDE MANGIPĂ, ANO ŞKOLAKO SISTEMO.....	35
Problema	35
Şrutne arakhimata	37
O resimată	40
O limitiripe thaj rodlaaripasko pharipe	40
Rekomandipă	41

ŚERAJ 3

O resimata, siklovipe thaj rodlasipnasko asari ko terne komunieteske lideră	44
Lideră	44
Organizacia	45
Komuniteto	45
O pharimata thaj sfide(zori)	46
Rekomandipă	47
REFERENCE.....	50
ANEKSO	51

TABELENGI

Tabela 1: E prandime ternengo gendo save prandisale pana bi pherde 18 berśa, prekalo lingo(murś-zuvli)	22
Tabela 2: O gento e ternengo kola vakarde so o olengi partnero/a sineton tal o 18 berśa kana von prandisale, prekalo lingo (murś-zuvli).....	22

FIGURENGI

Figura 1: I decizia vaś o pradipe, prekalo prandipnasko tipi.....	23
Figura2: Śerutne aśă vaś nibadesune prandimata, prekalo anketuime terne	24
Figura 3: O aśă(sebepă) vaś o nibadesutne(rano) prandipata, prekalo nămosko(daj-dad) anketuipe.....	25
Figura 4: O aśă(sebepă) vaś o bilungăripen e buderutno siklipasko(albanikani ċhib, anglikani ċhib, matematika thaj aver) save organizuingŏna ani śkola	31
Figura 5: O aśă(sebepă) vaś bikotor leipe ano školake aktivitetă(zumavdipe, kuizi, školako kori, kulturake aktivitetă, sporteske aktivitetă, thaj aver.)	31
Figura 6: E ċhavorrengo limitirimo śaipnasko tipo	38
Figura 7: O aśă(sebepă) siklipasko bilungăripe.....	39

XARNIMATENGI LISTA:

ECMI	European Centre for Minority Issues (rromane: Europako Centro vaś Minoritetěngo Pučhipen)
KFOS	Fondacia vaś Putardo Amalipe
LYRA	Leaders – Young Roma in Action (rromane: Lideră – Terne Rroma ani Akcia)
MASHT	Ministria vaś Sikövipen, Skencia thaj Tehnologia
MPMS	Ministria vaśi Buti thaj Social Ažutipen
OJQ	Biraipkani Organizacia
OSBE	Evropaki Organizacia vaś Sigurivipen thaj Sombutpen
QPS	Centro vaś Socialuni Buti
UNFPA	United Nations Population Fund (rromane: Som Naciengi Fondacia vaś Selikanipe)
UNICEF	United Nations Children’s Fund (rromane: Som Naciengi Fondacia vaś o Čhavorre)

ŠERAL

XARNO PROĚKTESKO MOTHAVIPE

E terne Rromengi tranzicia séral nanaj las anglipe, feri so o šaipă isi but tikne avri thaj andre ano olengo komuniteto, sar so ini o pharimata vaš kotorleipe ko manušikane xakaja, vaš diskriminacia thaj margjalizacia. O anglokrisimata thaj o stereotipe save ovena po akala komunitetă isi but buhvle thaj buti ver na khuvna ani diskusia ki politika jase ano amalipe.

Vipal, po akalende na dengöla sama ko selikane thaj maškarselikane poltikake zene, kana isi o alav pot erne Rroma, so kotar akava anela pharipe vaš olengo angaživipe ano amalikane aktivitetă thaj nanaj len šaipe te oven lideră vaš paruvipe ano amalipe.

Majlačho čhand vaš te cidिंगöl / čingöl pes kotar akava viciozo truj, vaš te len kotor akala terne ano amalipe, šaj te ovol prekalo socialune bută thaj prekalo olengo permanent angaživipe ano amalikane procese. Kapacitetěngo vazdipe thaj olengo avanso ko terne Rroma, ini šaipěngo pašaripe vaš te len kotor ano social živdipe thaj amalipe, sa akala šaj te oven sar esencialo.

O projekto *Leaders Young Roma in Action* (LYRA- Lideră – Terne Rroma ani Akcia), akava isi regional projekto financirimo kotar Som Amerikako Themengo Departamento thaj implementuingöla ano trin thema: Albania, Bosna thaj Hercegovina vi Kosova. Ano projekto isi angažuipe 60 terne rromane thaj na-rromane lideră thaj ano targeto isi 10 komunitetă ano Ratŭrigutno Balkano, sar so: *ani Albania (Korća, Fieri thaj Pogradec), Bosna thaj Hercegovina (Sarajeva, Banja Luka, Tuzla, Bjelina thaj Mostar) vi ani e Kosova (Prizreno thaj Žakova).*

RAPORTESKO ANDER

O reso e projektesko LYRA (Leaders – Young Roma in Action -Lideră – Terne Rroma ani Akcia), isi o terne liderěngo kapacitetěngo zoralipe thaj zamaipe, o terne (18-26 berš) Rroma thaj Na-Rroma, thaj Ratŭrigutne Balkanoske aktivistă, kerde efektivno buti ano lokal, nacional thaj regional nivelo, vaš te len lacharen oleko social pučhipen, ma te ovol diskriminacia thaj te ovol e rromengo brakhipen.

Prekalo akava regional projekto, 60 terne Rroma thaj na-Rroma, ka keren zor vaš te identifikuinen khetane problemă ki sociala thaj diskriminacia so ovela po Rroma, thaj te ovol buti vaš te kergön aktivitetă te ovol avokuipen vaš te adresuingön akala problemă prekalo rafină vaš maškar-limitirimo sombutipe thaj maškarselikane mekanizmă kola kerena buti vaš o Rroma.

Identifikuipaski thaj rodlăripnaski komponenta vaš o problemă ki diskriminacia thaj xasaripen ko problemă ki sociala ko komunitetă, Rroma, Aškalie thaj Egipťiană ani Kosova, lela ano angaživipen 28 ternen kola ano butăriněngo thaj diskusiengo fundo, lele decizia te keren rodlăripen ano štar (4)šerutne problemă ano olengo maškar. Ani Prizrenoski komuna, o terne lideră gndinde so sar šerutne problemă ano olengo komuniteto isi: *E školako mukhipe thaj nibades (rano) ternengo prandipe, a odola kotar i Žakovatar šerutni problema isi: Diskriminacia kotar o siklărno thaj Čhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistemo.* Vaš akala teme ulo rodlăripe thaj analizivipe prekalo čhavorengo anketuipen, olengo nămo thaj ano škole, bută save kerdile 2 kurkenge kotar jekh grupa so sas le terne 5 lideră thaj 2 volunteră.

Nacional rodläripnasko projektesko raporto LYRA (Leaders – Young Roma in Action) isi sinteza kotar štar lokal raportă, kola isi gatisarde kotar sakoja butăki grupa, kote mothavla jekh xarno problem, o rodläripen ano tereno, rodläripnasko arakhipen, sar so ini o rekomandacie vaš o aktivitetă kola manglape te kergön vaš te kergöl buti ani problema nivelo ki khetani, ano lokal thaj nacional nivelo. Feri so jekh kotar šerutne resă ko projekto isi e ternengo zorlipe vaš te identifikuinen e problema ano olengo komuniteto, thaj te keren jekhal intervencia, olavdo semnipe ano raporto dendilo ano bukăko proceso ko terne lideră, dikhindoj akate olengo reso, savo ka ovolo reslaripe. Rodlăripnasko asari ano proekteske aktivitatea ano komunitetă thaj organizacie, sar so ini o pharimata kolencar on thaj i organizacia maladisale ano proceso kana ulo o rodläripen.

O raporto isi lekhavdo ajeka: **Ano I-to Šeraj**, dengöla jekh xarno mothavdipe vaš o proektesko reso thaj rodläripnaski metodologia. Akaja agorutni mothavla ano detale ko sakova bazako ko rodläripe, širdindoj kotar o temengo proceso vaš i idea ži pi rezultėngi analiza, rekomandaciengo hartuipe thaj avutne aktivitetă. Pal odova, jekh šeraj dela jekh rezultatengi prezentacia, lekhavindoj ini jekh xarno metodologiako labărdo mothavipe thaj o gendo save lele kotor ani anketa.

O II-to šeraj isi šerutno raportesko kotor, kote mothagöla sar phiravdili e terne liderėngi buti vi ani metodologia, o arakhimata thaj nikle rekomandacie kotar o rodläripe. Sarkon kotar o talošeraja isi les pere komponente sar po lungăripen: 1. E temako anav ano rodläripe; 2. Problemeski definicia, kote vipal isi lekhavipe kotar o rodläripe thaj ekzistirimi literature vaš o dende teme thaj politike, lezislative thaj ekzistirime regulative so tretir-ingöna; 3. Rodlăripaski metodologia kote isi detală ko anketuime žene thaj pučhipasko lil; 4. Šerutne arakhimata ano rodläripe; 6. O limitiripe thaj o pharimata ano butăke procesă thaj analizake kedimata thaj 7. Specifiko rekomandacie vaš problemsko dikhipi ano rodläripnasko fundo.

Ko **III-to šeraj** kergöla diskusie vaš o resimata, siklipe thaj rodläripnasko asari, o pharimata ani buti thaj o raporteske rekomandacie ano fundo e arakhimatengo ko rodläripen. O resimata, pharipe thaj rodläripnasko asari vakargöla ano kvadro e trin akterėngö: terne lideră, organizacie thaj khetane/komunitetă. O rekomandacie isi strukturime ajeka: 1. O bută so o rodläripe šaj te vazdingöl ano lokal thaj central nivelo; 2. I organizaciaki thaj e terne liderėngi rola; 3. Sgutne aktivitetă ko avokuipe thaj lobizmo thaj 4. Aver aktivitetă save ule ko fundo e temengo ano rodläripen.

Pal odova isi kotor vas o **Reference**, kote isi o liste kotar savorre bută thaj dokumentă kola kerde konsulto thaj dendilo citato andre ano raporto, numaj ano **Ulavdo kotor** isi terne liderėnge anava kola prekali tema thaj pučhipnasko lil kerde rodläripe vi prekalo pučhipnasko lil odola labjarrdile vaš o rodläripe ano tereno.

PROJEKTESKO RESO

Projektesko reso isi o zoralipe thaj kapaitetėngö zamaipe thaj terne(18-26) liderėnge kompetece ko Rroma thaj na-Rroma thaj Ratöriputne Balkanoske aktivistă vaš te kren efektiv bută ano lokal, nacional thaj regional nivelo vaš te lačhare i social pozicia thaj ma te ovolo diskriminacia thaj brakhipen e rromengo.

Prekalo akva regional projekto, 60 terne lideră Rroma thaj na-Rrom ka theren zoralipe vaš te identifikuinen som problemă, kotar i sociala thaj diskriminacia kolencar maladingöna o Rroma vaš te hartuinen pere aktivitetă vaš avokuipe thaj vaš te zanen te adresuinen akala problemă kerindoj sombutipnaske rafină vi odola ano region, civil amalipnasko angăžuipe thaj avokuipe ko themeske insitucie vipal ini o maškarselikane mekanizmă kola kerena buti vaš o Rroma.

O terne lideră Rroma than na-Rroma, ka keren buti som e pere komunitetesa ki planifikacia thaj lačharipen e intervenciengo kola kerena buti vaš probleměngo lačharipe ano lokalo nivelu, kote dela asari ki diskriminacia jase avri denipen e romengo. LYRA (Leaders – Young Roma in Action), ka kerol buti e ternencar vaš te theren šaipen ko rafiněngo sombutipe, vaš te identifikuipe thaj regional butăripnă vaš o bută kana siton po pučhipen o Rroma.

METODOLOGIA

Ano kvadro e projektesko, o terne lideră sinolen šov (6) dive butărină ano lokal nivelu, kote tretirisale o teme: *“Diskriminacia kotar o siklărne”, “Manušeske xakaja”, “O stereotipja thaj anglokrisimata”, “O kotorleipen”, “E ternengo zoralipe”, “Studie thaj kotorleipen”.*

Ko akava vaxt, ano korridoro e oběktesko kote uli akala butărin, othe sas jekh flipchart (baro ćućo lil) so sas po barrang, kote o terne sinolen šaipe te den pere ideje vaš o teme so von gndinensa so isi len maj hari problema thaj so odola manglape te rodlărgõn. Ko agorutno butărinako dive, kedisale savorre ideje, prezentuisale thaj uli po lende diskusia, thaj o terne ande decizia te vakaren vaš 4 (štar) maj bare problemă kolencar maladingõla olengo komuniteto thaj kote on zivdinena, odola isi: “ E školako mukhipe” thaj “- Nibades (rano) Ternengo prandipe “ vaš o Prizreno, “Diskriminacia kotar o Siklărne” thaj “Čhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistema”, ani Žakova.

Sar so ka vakargõl majbuhvle ani rezultatěngi sesia ki sakoja butăki grupa, jekh kotar maj šerutne problemă vaš i analiza ko sakova problemo vaš o komunitetă Rroma, Aškalia thaj Egiptiană, isi o infromaciengo nanipe, nani ni odola ano nacional nivelu. Odoleske, te lol pes kan te sine kaj o preceptă vaš o problemă/alosarde teme vaš o rodlăripe mjazinena ko jekh aver jase bazirimime numaj ano anekdotikano gevaipe, vaš akava rodlăripe sas musaŭtno kaj o mostre te oven bare thaj prezizirime ki rodimi grupa. Odoleske ko but sure (numaj ki Butăka Grupaki tema IV), o anketuipe ulu ano duj grupe: taġet grupa (o čhavorre jase o terne) thaj o daja jase o dadară (nămo) kolendar rodisalo te den informacie vaš olenge čhavorre.

Dikhindoj o ver verutne teme kola siton ani respodenca (nămo, čhavorre, incitucie), o ankete alosardile vaš te dengõl e ternenge šaipe te siklõn te keren buti ano rodlăripe thaj te pinzaren so maj lačhe e khetani/e komuniteto, so po avipe olenge ka ovol majlokhe te implementuinen pere planifikuipe aktivitetă.

Kana isi o alav ko proceso vaš o hartuipe e pučhimatengo, kova sineto phiravdo kotar o konsulentu savo sineto angaŭuimo vaš rodlăripnaski analiza thaj nacional raportěngo lekhavipe, o terne liderja maladisale nesave ver vaš te keren diskusia thaj te anen decisia vaš o pučhimata kola ka dengõn thaj i grupe kola ka oven anketuime so musaj te oven intervistuipe, vaš te gatisagõn so maj bare mostre. Akaja agurutni isi maj vasni feri so te dengõn decisie kola isi ćacutne thaj šaj te labărgõn vaš i buti ano aktivitetă kote ka keren buti o terne ko pašutno avipe.

Angleder desar te širdol o rodlăripe ano tereno, gatisardile o anglune pučimata thaj khuvde po testo ano khetanipe, kote sas o plano te ovol o rodlăripen, ani Žakovathaj Prizreno. Pal odova o sakola grupake lideră thaj o volunteră kerde maškar peste diskusia vaš o anketake problemă thaj vaš o pučhimata, pal odovla, kotar lideră ano sombutipe e konsulentěncăr ulu pučhimatengo modifikuipe, vaš te kedingõl so maj but klaro inofrmacie, te ovol maj lokhi buti vaš o intervistatorăžene (terne lideră thaj volunteră), thaj te ovol so maj lokhes akala informacie te khuven ani databaza.

O rodlăripe ano tereni lungărdilo 15 dive vaš sakoja grupa. Sakoja grupa sas formirimi kotar panž(5) lideră thaj duj (2) volunteră. Vaš o aš kaj o mostre te oven so maj prezentuime ani rodimi populacia, e mostrake respodentă sineton alosarde prekali suraki metoda, so o anketoră intervistuinde e familien ki sakova trinto kher,

ano mahale kote kerdile o ankete thaj e čavorren kolen maladainde ano fundone thaj maškarutne školenge avlină. Musaj te vakargöl so i rodläripnaski tema o *Čavorre kola isi len ulavde mangipă ano školako sistemo*, vaš i problema ko olengo identifikuipe thaj nămoski negleženca vaš te roven pes, i mostra alosardili kotar i baza e infromaciengi kotar o organizacie HandiKOS thaj One-to-One, kola ažutinena akalen čavorren ano komune ko ver verutne Kosovake komune.

Vipal, akaja ani akaja tema, i IV-to butăki grupa, intervistuingă ini e fundona školake šerutnen ani Žakova, vaš odoleske kaj i intervista te ovol maj kopletirimi kana isi o alav ko barierengo identifikuipe vaš o siklovipe e čavorrengo kola isi len ulavde mangipă.

Palo rodläripnasko agor, o informacie khuvde ani baza, sar analizuiume kote vakrdilo maj angle ini vaš sakoja tema e ternencar ki sakoja grupa ano kvardo ko manušeske xakaja, talosektorialiteto thaj ko dende akteră. Palo akala diskusie, o terne som e organizaciake ženencar propozuinde o rekomandacie vaš o aktivitetă so musaj jekhal te lelön ani kupatni thaj te tretiringön rodlärde problemă.

KEDIPEN E REZULTATËNGO ANO RODLĂRIPNASKE GRUPE

ŠKOLAKO MUKHIPE

Butăki Grupa kotar 294 čavorre ko komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, olendar kola zana ki škola (6-22) berš ani Prizrenoski komuna, kolendar 139 dende direkto intervista, e javerendar isi 171 nămendar. O arakhip-en kotar akava rodlăripe isi ajeka:

- E školako mukhipe ko čavorre e komunitetëngo Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, isi pana problematikani ani Prizrenoski komuna. Paše %16 e čavorrengo save anketuisale, phende so aktualo na zana ani škola.
- E školako mukhipe isi maj evidento ko čhaja ko dikhipe olege beršutnencar: pašal %19 kola intervistuisale na zana ani škola, dikhindoj o gendo %13.8 e muršengo kola isi len berša e školake.
- E školako mukhipe šeral isi lunge-vaxtesko jase savaxtesko: kotar 28 respondentă kola dende angladipe e pučhipnaske, kana von mukhle i škola, buderi desar kvaš olendar (18) buderi oledar vakarde so mukhle i škola anglo 2 jase maj but berša, a o avera maj angle.
- Soske da e školako mukhipe isi bute verutno, maj baro aš isi so on mukhle i škola feri so na nolen lačhe finansiake kodicie (%52). Šeleste saranda (%40)čhavorendar mukhle o škole, maškar aver vaš o phare ekonomikane šaipă, ki aver rig %12 kotar o aš so manglapej te keren buti. I diskriminacia ano školako sistemo (te ovol direkto jase na), vipal dengöla raporto so dela bari rola vaš e školako mukhipe: %13 e čhavorendar thaj e nămostar liparde i diskriminacia sar faktoro so mukhle i škola, %5kotar o fakto so na xakărde peste lačhes e averečhavorencar,thaj %5 sebepi e siklărngo. Šeleste dešu duj (%12) e čhavorengo liparde so sas len pharipe ki čhib thaj akava isi jekh kotar o aš so mukhle i škola thaj numaj jekh (1) olendar mukhla i škola feri so prandisalo;
- O zanipnasko thaj šaipnasko zamaipe palo školako mukhipe vipal isi problema thaj dela maj baro pharipe e ternenge vaš i buti: Numaj 9 kotar 40 chavorre (%22.5) kola mukhle i škola raportuine vaš nesavo kursi vaj butărin te agordine so numaj 2 (dij) olendar gele ano kurso kova na sas kerdo vaš nesavo zanati vaj anglikani čhib.

O NIBADES (RANE) PRANDIMATA

Il-to Butăki Grupa kendingă buderi desar 217 informacie e ternendar ko komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană ani Prizrenoski komuna, 109 olendar dende direkto interevista, so o aver kotar e intervistako kerdilo vakarindoj e nămosa(daj-dad) kotar akala komunitetă. O mothavimata kotar akava rodlăripe isi ajal:

- O rane prandimata perceptuingöna so pana isi phravde ko maškar e komunitetëngo Rroma, Aškalie thaj Egiptiană. Buderu desaru o kvaš e ternendar thaj e anketuime nămostar (daja-dade) so isi (%63) gndinena so o nibades (rano)prandile pana si evident ano olenge mahala jase ano olenge komune;

- Paše %34 e intervistuime ternenar siton prandime thaj talo 18 berś;
- O lingeske (murs-zuvli) difference konibades (rano) prandipe śirdela te ovol drastikano: trujal %65 e respondentengo prandisale anleder desari te pheren 18 berś ko zuvla thaj %35 siton murśa.
- Numaj kvaś e terndar lele decizia korkore jase e som e partnereja/partnerasa so mangna te prandingon (%54). Vaś%22 e ternendar kola prandisale bi pherde 18 berśa, ko akala ini o dad thaj i daj (nāmo) lele decizia so śaj te prandingon, vaś %8 ande decizia o familiake zene, vaś %5 numaj o dad, vaś%5 o papo thaj ajal rindosa;
- Ano pučhipe soske o nibades (rano) prandimata ovela ano olengo komuniteto, o terne mothavde pere sebebā kola siton maj vasne: ekonomikani situacia (%22 kotar o anketuime zene) mentaliteto jase o bizanipe (%20) tradicia jase accar(adeti)(%15 kotar o anketuime) i kamipen (% 15 save anketuisale) korkoromangipe (%8 save anketuisale), o bajripe e gendosko ani familia- te bajrol i familia (%3), thaj kola.
- Kana isi o pučipe korkore vaś olenge, but terne prandisale anleder te pheren 18 berś(%67.7) phende so prandisale prekalo olengo kamipen,%24.3 vaś olenge tradicia jase adetā,%2.7 vaś o phare zivdipnaske śaipā ani ekonomia thaj %5.4 vaś o familiake problemā.
- But e ternendar ko komunitetā Rroma, Aśkalie thaj Egiptianā, śeral odola kola prandisale bi pherde 18 berś, phenena so olengo prandile isi le xako thaj odova registruinena ani komuna, so ko fakto isi angluno bazako vaś akele problemsko dikhipe. Trujal %92 e intervistume ternengo(%91.7) na kerde stepani(venčipe) ani komuna vaś olengo prandipe thaj numaj %40.7 raportuinde so isi len prandipnaski cetifikata, so lele e stepani maj zabades.

I DISKRIMINACIA KOTAR O SIKLĀRNE

I II-to Butāki Grupa, kendingā infomacie e 346 čhavorenar thaj e ternendar ko komunitetā Rroma, Aśkalie thaj Egiptianā ko olengo bajripe (5-20 berś), ani 3 komuna, 149 olendar interevisuale direkto a o avere zenendar o informacie lelila kotar o nāmo(daj-dad)kola isi len e čavorren ano škole. O arakhipe kotar akava rodlāripe isi ajal:

- Direkto diskriminacia ko čavorre e komunitetengo Rroma, Aśkalie thaj Egiptianā kotar o siklārne ano fundone thaj maśkarutne škole ani 3akova, isi percepto kaj ma te phavgöl but. Numaj 7 kotar o 149 čavorre kola direkto intervistuisale(%4.7) čaclārde so olenge siklārne avere čhande kerena buti olencar desari e avere siklōvnencar;5 olendar(%3.4) phende so o siklārne zi phiragōla o siklipnasko proceso, on na dena olenge angladipe(zevapi) kana olenge diso isi bi klaro; 6 olendar(%4.03) phende so o siklārne na phučhena olen angli tabela sakane so kerena e avere sikōvnencar, thaj numaj jekh e čavorrendar kova sas anketuimo,phengā so o siklārno na kerela rindomi kontrola ko olenge školake butā.
- O diskriminišipe kotar o siklārne ano školako sistemo isi pana prezento ini ko aver aktivitetā kola orgnizuingōna avri e vaxtestar ko siklipe. Trujal %34 kotar savorre čavorre save lele kotor ani anketa(367), na lela kotor ano buderutno siklipe vaś albanikani čhib, anglikani čhib, matematika,thaj kola, kola organizuingōna ani škola thaj % 47.1 na lena kotor ano školake aktivitetā, sar so isi: kuizā, školako zumavdipe,sporteske aktivitetā, školako kori, koncertā thaj kola.

- Soske da jekh šelutnipe e čavorrengi thaj e nămosko relative baro alosarde o aktivitetěngo biorganizuipe thaj siklărne bialosaripe, dikhena sar aš(sebepi) vaš e čavorrengi bikotorleipe ano liparde aktivitetă maj angle, biinteresuipe, bimangipe thaj e čavorrengi biinteresuipe isi buti koja musaj te rodlărgöl vaš avipe feri so šaj te oven lače indikatori thaj majlače/zorale vaš i diskriminacia so ovela ano školako sistemo.
- Ko agor, o arakhipe vaš buderi desari o kvaš e čavorrengi ko komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egip-tiană(%58.2) bešena e amalencar/amaliněncar e vipalutne komuniteteske čavorrenca ani jekh skamind thaj %90 olendar amalisargöna e vipalutne komuniteteske čavorrencar thaj o vipalutne siton zoralo indikatori ano školako sistemo, so musaj te kerngöl intenzivo buti vaš akala čavorrengi intengrivipe.

ČHAVORENGO KOTORLEIPEN, SAVO ISI LEN ULAVDE MANGIPĂ ANO ŠKOLAKO SISTEMO

IV-to Butăki Grupa kedingă buderi desari 205 informacie vaš o čavorre koja isi len ulavde mangipă ani Žakovaki komuna thaj olengo kotorleipen ano školako sistemo kerindoj interviste olenge nămosa(daj-dad), sar so ini ano 6 fundone škole:: Fehmi Agani, Mazllum Kėpuska, Zekri Reza, Zef Lush Marku, Selman Riza thaj Mustafa Bakija. Anketake respodentă alosardile labărindoj o registară save siton ano organizacie HandiKOS thaj One-to-One, kola pašarena sevalină vaš akala čavorrengi grupa ano akava rodlăripe siton:

- Maj xari desari e kvaš e anketuime čavorrencar(%67) siton ano fundone thaj maškarutne škole.
- Soske da buderi e nămendar (dajendar-dadendar) raportuinde so olenge čavorre na žana ano škole vaš but ašă(sebepă), personal sistemsko nanipe lipargöla sar jekh kotar šerutne ašă kotar %48 save anketuisale. Trujal %25 e nămosko vakarde so jekh kotar šerutne ašă soske olende čavorre na žana ko škole isi so na leleile kotar o školake pedagogă/školako direktoro kote ov aplikuingă; %10 ačhile bizi škola feri so na sas len lače ekonomikane šaipă sar šeurno aš, thaj %8 e nămostar liparde o infrastrukturako nanipe(fizikako aš) andre thaj avri e školatar thaj vaš odoleske so na sas len školake tekstă(vaš o čavorre save na dikhena) thaj pana nesave ašă soske olenge čavorre soske olenge čavorre na žana ani škola.
- Kana isi o alav ko intervistuipe škole, 6 olendar o siklipe e čavorrengi save isi len ulavde mangipă, kaj akana siklipe dengöla numaj ano rindome klase, ano jekh kotar o rindome klase thaj odola olavde/spcialo klase, a ki agurotni škola numaj ko ulavde klase/spcialo;
- Kana si o alav vaš e fizikako duripe ano škole, o infromacie mothavena so ko 5 škole kote ovela o siklipen e čavorrengi vaš ulavdo mangipe vaš siklövipem ko trin olendar šaj te oven ani horizontal, manglape te phengöl ano klase e obėktesko ko jekhito kati vaš e čavorrengi so isi len ulavdo fizikako mangipe, thaj ani jekh olendar akala čavorre sas len vertikalo, mangla te phenol ano aver kată ko školako obėkto.
- Numaj jekh(1) kotar panž(5) e školendar kote siklöna o čavorre save isi len ulavdo mangipe, isi les personal asistenca vaš akala čavorre.

ŠERAJ 2

I-TO GRUPAKE REZULTATĂ

E ŠKOLAKO MUKHIPE**O PROBLEM**

O xako vaš sikloviipe lelola sar šerutno xakai thaj sar fundono xako vaš manušikanipe. O siklipe isi jekh kotar šerutne faktoră kova dela asari thaj sigurivipe te zamainol jekh them.

Odoleske, vi ani Kosova, sar so vi ano aver thema, o obligativ školako agoripe (fundono sikloviipe) thaj tiknipe e gendosko ko mukhipen e školengo, isi jekh kotar prioritetă ano Ministripe vaš Siklipe, Skencia thej Tehnologia. (MSST). Paše odoleske, o problemă thaj o pharimata isi ver verutne, širdindoj kotar o kedimata e informacien-go vaš monitoripe zi ko bužeto save avela kotar o raipe. Soske da isi piŋrdo o khetano publikako percepto kaj o marginalizirime grupe, sar misalake o zuvlă, o čorole, minoritar komunitetă, isi len but problemă ano kotorleipe thaj školuiipasko agoripe, vaš akava isi but xari informacie vaš te len ples akale problemesa maj klaro.

O raporto kotar i Evropaki Organizacia vaš Sigurivipe thaj Sombutipe(EOSS) vaš o “školako mukhipe thaj siklovipasko bi lungăipe” mothavela kaj o official so nanaj but informacie vaš o te lol pes kan soske mukhõna o škole sar so na neton čáčhutne jase riste (EOSS,2012).Maškar liparde problemă save resle sar informacie šaj te ovol: nanipen e informaciengo vaš soske mukhõla i škola, bi čáčutne infrmacie save resena kotar o škole thaj direktorăto ano komunako nivelo, nanipen e informaciengo vaš o sure kana mukhõla i škola thaj o bišaipe vaš ulavipe e informaciengo te zangõl i sura vaš o lingo, etniciteto jase komuniteto.

Prekali pustikorri vaš o Sevalutne ani Komuna “Lačharipe thaj pašaripe e siklipasko vaš o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană(RAE): “Maj lače Praktike thaj Rekomandacie”gatisardo kotar Evropako Centro vaš o Minoritetă (ECMI- European Centre for Minority Issues)-bazirimo ano proëktesko implentuipe vipal akale anavesa ani Fushë Kosova, e školako bilungăripe thaj e školako mukhipe, ko čavorre e komunitetëngo Rroma, Aškalie thaj Egiptiană ovela butiver vaš bi lače social- ekonomikane šaipă,marginalizacia thaj učo čorolipnasko nivelo ko akala komunitetă. Prekalo akava raporto, e školako mukhipe isi buriverutno jase čino, ano fundone škole(5.to jase 6.to klasa) thaj o čavorre kotar o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptianăšeral na lungărena o maškaruto siklõvipen. O raporto vipal anela konkluzo so o čavorengo gendo save mukhena o škole isi but baro vaš o čhaja save nibades (rano) prandingõna thaj i rola sevi dengõla olake.(ECMI 2012).

Sar šaj te lol pes kan, kotar kala duj kerdime raportă, mamuj e general perceptoske vaš e školako mukhipe thaj e školako bilungăripe ko čavorre e komunitetëngo Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, isi but xari mothavimata thaj infromacie vaš bajripe e gendosko soske mukhõna o škole, te zangõl o aš thaj aver demografikane thaj social-ekonomikane karaktrisike,so prekalo akava rodlăripe so sas le reso akaja **I-to Grupa**, sas la te xakãrol o e skolasko mukhipnasko multidimensionaliteto thaj e školako bilungăripe vaš o čavorre save isi len o berša vaš fundoni thaj maškarutni škola.

METODOLOGIA

Dikhindoj o aś so nanaj bu informacie vaś akaja problematika thaj vaxtesko ini limitirimo geografikano thanesko nanipe, i anketa uli ani duj respondentęngi grupa: o čhavorre save zana ani fundoni škola thaj o nămo(daj-dad), kola isi len čhavorre ani fundoni škola. Akaja buti dengăśaipe te kendingŏn maj but infromacie (na numaj te kedingŏn so maj but informacie, ini vaś te oven maj pakăvutne), numaj ini e diferenca ko perceto maśkar akala duj grupe vaś e školako mukhipe thaj e siklovipnasko bilungăripe.

Vaś te lelon so majbut infromacie ano majbut aspektă ko školako mukhipe, i anketa lela akala infromacie vaś:

- čhavorrenge demografkane karakteristike: o ling(čhaj-čhavo) thaj olenge berśa;
- školako lungăripe: i klasa kote lungărgŏla o siklipe, i čhib ani kola lela o siklipen, kobar rindosa lela kotor ano siklipe, thaj kobar ver na sine ani škola ko trin agorune čhona thaj
- e školako mukhipe: o vaxt kova mukhla i škola, i klasa kana mukhla i škola, o aś(sebepi) soske mukhla i škola, o aktivitetă palo školako mukhipe, o plană thaj o aś vaś e školako lungăripe jase bilungăripe.

Mujtaj te vakargŏl sar akcepto so o čhavore save sineton po lungăripe e siklipaśko kana uli i anketa, pučhlipe te sine kaj mukhle i škola dajekh vaxt, vaś te lelon infromacie thaj te sine kaj jekhevaxteske mukhe i škola.

ŚERUTNE ARAKHIMATA

Prekali anketa “E ”školako mukhipe” lelile ko sasutnipe 294 infromacie kotar o čhavorre thaj o terne save isi len 6-22 berś. Prekali anketa direkto intervistuisale 139 čhavorre thaj 171 namă(daj-dad), odola save zana ano škole. Lelndoj o nămo ani anketa dendilo śaipe te kedingŏl jekh baro informaciengo gendo vaś o čhavorre, so dela klaro mothavipe vaś i cačutni statistika. Vaś te lelon so maj but ver veturne informacie thaj te ovas riste kaj i mostra te ovol so majbari, i anketa uli ano śtar Prizrenoske komune: “Nevo živdipe”, “Ortakoli”, Čyt Mahalla (Kyrđ-Mahala) thaj “Bažarhana”.

Nesave śerutne arakhimata prekali anketa sar so isi:

- %16 e čhavorendar na lungărena o sklipen;
- O gendo e čhajengo kola mukhle i škola isi xari maj baro desar e čhavengo. Paśal %19 e čhajendar kola lele kotor ani anketa na neton lungaripa e škola dikhindoj e čhaven kolendar isi %13.8 save sion ani škola.
- Buder i čhavorendar/e ternendar kola mukle i škola, a lungărena i škola kotar o nakhlp školako berś (2012-2013) so mangla te phenol kaj buderi e čhavorendar mukhle i škola vaś jekh maj lungo vaxt. Numaj, 11 kotar 48 čhavorre save isi len školake berśa, kola mukhle i škola, sinetoj lungăringoj o nakhlo školako berś;
- Kotar i infromacie nasti te phenol pes so isi jekh general trendo vaś e školako mukhipe, kana isi o alav po odova so kana o čhavorre achavde te zan ano siklipen. Śov (6) kotar 41 respodentă kola dende angladipe ano pučhimata sine mukhle i škola ko 9.to klasa(palo so dende agor i teluni maśkarutni škola), 6 palo so

agorinde i 7.to klasa, 5 pal o 8.to klasa, 4 palo 3.to klasa, thaj 4 zene mukhle i škola pal o so agorinde i štarti klasa, thaj ajeka rindosa;

- Kotar 28 respondentă save dende angladipen ano pučhipe kana von mukhle i škola, jekh baro gendo olendar (18) raportuinde so i škola mukhle anglo duj jase majbut bereša, thaj o avera maj angle.
- Buder i čavorrendar jase e ternendar mukhle i škola vaš o buderute ašă(sebepă). Soske da maj but ašja reaportuisale so i škola mukhle vaš i phari financiar ekonomia(%52). Šeleste saranda(%40) e čavorrenda mukhle sine i škola maškar aver vaš phare financiar šaipă, thaj %12 olenadar vaš o aš kaj manglapej te keren buti. Prekali anketa siklolape so i diskriminacia(soske da na sinetaj direkto) isi vasno faktoro vaš o siklipen. Vaš % 13 i dikriminacia sinetaj sar šerutno aš(sebepi) soske on mukhle i škola, ki aver rig %5 e čavorrendar phende so von na xakărde peste lačhes maškar o aver čavorre thaj %5 vaš o siklărne. Šeleste dešu duj (% 12) e čavorrendar liparde so isi len pharipe ani čhib kotar akava jekh aš von mukhle i škola. 4 zene deklarinde so i škola mukhle odoleske so sijeton musaŭtne te dikhen pere phenën/phralen, numaj jekh akalendar phengă so i škola mukhla feri so manglepej te prandingŏl;
- Numaj 9 kotar 40 čavorre (%22.5) kola mukhle i škola raportuinde so von gele ano nesave kurša jase butărin thaj numaj 2 olendar agorinde kursi kova isi phando e butăsa-zanatesa thaj anglikani čhib.
- Numaj 10 kotar 41 čavorre/terne(%24.4) isi len plani te inargŏn ani škola po avipe;
- Sar so isi o aš vaš e školako mukhipe, buder i čavorrendar/ternendar na nolen plani te inargŏn ani škola vaš but ašă(sebepă). I phari ekonomia ačhona sar šerutno aš vaš ma te zalpe ani škola. Šeleste triand u panz (% 35), e čavorreddar/terendar na kerena plani te inargŏn ani škola, feri so isi len phare ekonomikane šaipă, thaj % 16 raportuinde so o šerutno aš isi von musaj te keren buti. % 19 phende so jekh kotar o aš isi so von musaj te dikhen, te keren sama po phenă/phrala thaj % 14 sar šerutno aš vas ma te zan ano škole isi so von ka prandingŏn.
- Numaj 2 (%1.9) kotar 103čavorre kola akana aktualo lungărena i škola momenteske phende so na ka lungăren i škola rindosa.
- Numaj 8 kotar 257 čavorre kola aktualo akana lungarena i škola (% 3.1), mukhle i škola jekhe vaxteske maj angle, vaš e peiroda e paše jekh berš.
- Sar so vaš lungu vaxtesko školako mukhipe, o šerutno aš vaš jekh vaxtesko školako mukhipe, raportuingŏla so sar aš isi phari ekonimia;4 kotar 10 čavorre/terne.

O RESIMATA

Kana si o alav ko butăke resimata ko terne, jekh kotar o aš isi so ulo maj lačo metodologiako dizajno kova dengăšaipe vaš informaciengo kedipe sar mostra vaš prezntatoră/ reprezentatoră vaš o čavorre thaj o terne. Vipal, hartuipnaskso proceso vaš o puchipnasko lil dengăšaipe e ternenge (intervistetorënge) te gndinen vaš aver čhandă sar šaj te lel on i informcia koja dela maj but prezentacia vaš jekh problema. Vaš akaleske, paše odoleske so ulo jekhe vaxtesko školako mukhipe, o respondentă(očhavore thaj o terne kola actual zana ano škole), pučhile te sine kaj mukhle i škola dajekh var.

Jekh kotar šerutne akala grupake resimata sas o lačhipen e čandesko ki intervista dikhindoj i karakteristika ko respondentă, ki akaja sura, diferenca maškar o nămo thaj o čavorre. Akava pharipe na dengă numaj šaipe vaš invidual zamaipe ko ternenge kapacitetă numaj vi olengi lači buti ani ekipa, kerindoj sombutipe maškar peste, denindoj šaipe vaš o praktike thaj funsional metode kola siton maj lache vaš buti ano grupe ko respodentă. Vaš maj but, kontakto e komunitetesa thaj diskusia vaš akaja problematika ko čavorre thaj nămo(daj-dad) kote e ternenge phravdilo o diapazono vaš multidimensionaliteto ko problemă savencar maladingöna o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană vaš sikloviipe.

Kana isi o alav ko resimata ko aspekto vaš informaciengo kedipe, o rodlăripe “E školako mkhipe” ka dol but kontributo vaš ekzistirime infromacie, šeral kana dikhola i buti sar ka lačhargöl akaja problema ano lokal nivelu, Prizreno. Maj angle, anketako arakhipe mothevela kobar isi evidento thaj kobar isi prezento e školako mukhipe ko čavorre kotar o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană ani akaja komuna. O dujto, prekali anketa dikhisalo i lingeski(čhaj-čhavo) diferenca ko čavorre/terne so na inargöna ano školako sistetmo thaj so mothevela problema kana mukhola i škola. Sa akala infromacie na dena masuli numaj vaš ašengo indentifikuipe soske mukhlola i škola, numaj isi but vasno vaš te dengön infromacia ko savorre aktoră kola manglape te keren buti vaš akaja pproblema thaj sar šaj te adikargön o čavorre ano školako sistemo.

O LIMITUIPEN THAJ RODLĂRIPNASKE PHARIMATA

Angluno limitu ko akava rodlăripen isi o infromaciengo nanipe kana isi ko pučhipen o infromacie kobar čavorre mukhle i škola, so akana nanipe dela pharipe vaš situaciako mothaviipe (te sine kaj i situacia lačhardilo jase na lačharipe), thaj ini o mothaviipe kobar infromacie kedisale. O dujto, infromaciengo kedipe numaj ani Prizrenoski komuna kola dena limitu po problemesko lačharipe numaj ani akaja komuna. Ko agor, therindoj i ternengi limitirimi eksperienca ano tereni, thaj o xarno vasxt vaš te kedingön o infromacie thaj aver aspektă save phengöna ko školako mukhipe so na lelike ano pučhipnasko lil, so dela palem limitu ko rekomandacie vaš te ovol sasutno problememesko tretiripe.

REKOMANDIPĂ

Rodlăripnaske rezultată mothevena so o faktoră kola dena asari vaš te mukhöl i škola siton but-verutne, odoleske vi akava problem musaj te ovo fokusiuimo ano but dimenzie kote musaj te len kotar but akterja kotar but profilă. Maj angle, so na arakhlilo nesavo pinzardo tremdo vaš e školako mukhipe ko čavorre/terne, dela gevaipe vaš sakova zumaviipe jase aktivitetu musaj te ovol fokusirimo ko čavorre/terne ko sakola olenge berša thaj sakova školako nivelu.

Pal odova, zandindoj o fakto so o čavorre/terne mukhela i škola vaš buti verutne sebebă-phare ekonomikane šaipă, diskriminacia ano škole, samako denipen ko olenge maj tikne phenă jase phrala, pharipe vaš i čhib, thaj aver. Sakova proėkto/aktivitetu musaj isi te ovol fokusimo ano butverutne sektoră(sistemo vaš o social arakhipe, buti, siklipasko sistemo); ver vetune rapaske nivelă(o ministrie ano central nivelu thaj o komune, direktoriată ini o škole ano lokal nivelu), thaj te ovol vaš savorrenge kana isi o alav vaš aktiv akterengo kotorleipe(relevant ministrienge sevalutne, komunnake direktoră vaš siklövipe, Centro vaš Social Buti (CSB), komunake sevalutne vaš o komunitetă, školake direktoră, o siklărne, nămo(daj-dad), siklövne, biraipkane organizacie, maškarselikane organizacie thaj medie).

Ko agor, ko sure kana e školako lungăripe isi pharo/bišaütno, musaj jekhal te kergön thaj te pašarggon o mekanizmă kaj o ternege te dengöl zanati jase aver profesie kola ka there lokhipe vaš olengi buti thaj te oven sigurime ano olengo lovesko leipe.

II GRUPAKE REZULTATĂ

O NIBADES(RANO) PRANDIPE**I PROBLEMA**

E çhavorrango jase nibadesuno(rano) prandipe lela definicia sar duje personëngo khetanipe, so maj xari jekh isi tal o 18 berš. Ko fakto so jekh kotar akala duj zene isi çhavorro/çhaõri (prekalo Kosovako Thamo vaš i Familia 2004/32) mangla te phenol so o nibadesuno(rano) prandipe isi çhavorrango xakosko uškavipe thaj odova ko manuško xako, fëri so o çhavorre na sas len gatisaripe vaš anen decizia te oven prandime.

Prekalo dokumento kotar UNFPA vaš “*Çhavorrango prandipe*” (2012) o nibadesuno (rano) prandipe isi pana prezente ani Kosovam šeral ko komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană. Akaja isi prezenti šeral ano rural zone, kote i çhaja gndingõla so siton gatisarde vaš o prandipe kana pherna 13-15 berš(UNFPA,2012). O rodlăripnasko raporto kova isi publikuimo kotar i Fondacia vaš Phravdo Amalipe (KFOS 2009), dengă nota ko kosovake komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană prekali anketa so sas la 857 respodentă, vipal mothagă nibadesune(rano) prandimata sar jekh problema koleja maladingõla akala komunitetă. Maj but e respondentëndar kola lelile ani intervista, 18+ berša(%85.6) raportuinde so siton jase sineton prandime (KFOS, 2012,r.84). O raporto kotar o Kosovako Centro vaš e zuvlengje Studie thaj Rafin e zuvlani Organizaciengi , Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, isi 15-16 berš, a odoja ko murša 18 berš jase maj zabades.(KCGS&RROGRAEK, p.d. rig 13).

Soske da nanaj rodlăripnaske raportă, o upre leparde raportă mothavena o kamipe, familiako proceso, social-ekonomikano šaipe thaj o maj purane tradicie ini adetă, sar aš vaš o nibadesune prandimata, ki aver rig i presia ani familia, ulavimata, bi manglo khamnipe, komplikacia ko khamnipe, e školako mukhipe, butăki problema, lipargõna sar açarutne problemă(UNFPA,2012). Soske da sol duj riga-o çhaja thaj o terne çhave-šeral mukhena o škole vaš te khuven po bută jase vaš te keren khereske bută,te prandingõn,o nibadesune(rano)prandimata dena negative reflekto maj buderi ko terne çhaja. Akava vaš o aš feri so ko nibadesune prandimataovena butiver ko terne çhaja(tal o 18 berša) so kerla kišlape, jase na dengõla olenge šaipe te anen decizia ani familia, avindoj ajeka ko rriziko vaš i presia thaj bilacho tretmano ano sekso. Ko fakto so vaš o nibadesuno prandipe na dengõla sama, ovele negleženca thaj inõringõna kotar sevelutne zene vaš o aš so pakăvgõna so siton xor dende ano purane tradicie ko komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, thaj akaja buti ovla zala maj phari vas te lol pes adekuar thaj efektivo tretmano kotar o insitucie thaj biraipkane organizacie.

Dikhindoj e komunitetën Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, but çino kerena e prandipnasko registrivipe, šeral odova prandipe kana ovela nibades(rano), akava rodlăripe isi les ko reso te kedol infromacie vaš o prandimata save ovne nibades , te rodingõl o aš(sebepi) soske odova ovela, save percepto lelola kotar o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană thaj sar siton phande vaš o školuipe thaj e školako mukhipe.

METODOLOGIA

Dikhindoj o informaciengo nanipe perdal akaja problematika, o vaxt thaj o limitirimo geografikano than kote o ternen sas len šaipe te keren o interviste ano duj respondentënge grupe: o nămo(daj-dad) kola isi len adolešente çhavorre jase isi bare thaj korkore o terne.

Akaja buti sas la šaipe na numaj te kedingõn o infromacie (vaš te ovol agorimi , çăçhutni thaj pakăvutni buti) numaj te ovol ini diferencuipe ano percepto vaš te kendingõn o informacie vaš:

- ternenge demografikane karakteristike thaj vaš olenge partneră: o ling(murš-zuvli), berša, nămosko školui-nasko nivelo;
- mothavipe e šaipëngo sar von bajrile sar terne: nămosko xalovipen masakr peste, i sama thaj financiar šaipen.
- e ternengo prandipe: kobar beršvine siton vi olenge partneră kana ulo o prandipe, prandipnasko registrivipe, školako nivelo anglo thaj palo prandipe, e školako mukhipe. O zeno/ne save anena decisia vaš o prandipe, soske ovela o prandipe thaj avere zenengo gndipe so on gndinena vaš o prandipe; thaj
- prandipnasko percepto vaš o nibadesuno(rano) prandipe: olengo gndipe vaš o nibadesuno(rano) prandipe thaj o sebepi soske ovela akava prandipe.

Musaj te akceptuingöl so o nămo(daj-dad) e ternengo, pučhlile mi vaš o rano prandipe kana ulo ko olenge čhavorre so dela ko dikhipi vi o ling vaš akaja buti.

ŠERUTNE ARAKHIMATA

I anketa *Nibadesune (rano) prandimata* ko sasutnipe kedingă 217 infromacie kotar o terne, kolendar 109 lelile ani direkto intervista kola sineton angažuime ano proėkto, ki aver rig 108 e averendar o iformacie lelile kerindoj intervista olenge năosa(daj-dad). O terne intervistuime zene sas len 15-37 berš, a o nămo 32-73 berš. Lenindoj kotor ani intervista o nămo, dendilo šaipe vaš infromaciengo kedipe vaš so maj but terne, vaš odoleske kaj o infromacie te oven maj čáčhutne ani statistika, thaj šaj te labărgön vaš hartuipe thaj aktivitetëngo planifikuipe vaš te dikhlön o nibadesutne(rano) prandimata ano khetanipe kote ule o interviste.

Vaš te len pes so maj but infromacie thaj te oven čáčhutne o moste, i anketa uli ano epta(7) peră(mahale) ani Prizrenoski komuna: "Hasan Priština", "Nevo Živdipe", "Landovica", "Ramadan Ćeku", "Selajdin Beriša", "Terzi Mahala", thaj "Želadin Hana".

Nesave šerutne arakhimata save ule ani anketa vaš o nibadesune(rano) prandimata isi:

- Anketake rezultată mothavena so o intervistuime terne isi len xarno skoluijnasko nivelo. Maj xari desar %32 e intervistuime trenendar na agorinde o obligativ školuipe. (% 11 odolendar isi analfabetă, % 20. zanena lekhavipe thaj drabaripe, soske da na agorinde nesavi škola), % 44 agoirinde i fundoni škola, % 20.2 agorinde i maškarutni škola thaj numaj %3.7 (jase 4 kotar 109 respondentă) agorinde i univestiteta;
- Maškarutne prandipaske berssa ko intervistuime terne isi % 18.8 berš, maj tike beršune isi 14 berš thaj maj bari 28. Passe % 34 e trnendar save intervistuisale siton talo o 18 beršune. Sar von vakarde vi ano aver raportă, o ligeske diference isi drastikane: paše % 65 e respondentëndar zuvla siton son prandisale angleder bi pherde 18 berš, % 35 siton murša.

TABELA 1: E PRANDIME TERNENGO GENDO SAVE PRANDISALE PANA BI PHERDE 18 BERŠA, PREKALO LINGO (MURŠ-ŽUVLI)

	14 berš	15 berš	16 berš	17 berš	Totalo	Šelutnipe
ŽUVLA	4	5	10	5	24	64.9%
MURŠA	1	4	3	5	13	35.1%
Totalo	5	9	3	5	37	100%

- Akaja lingeski diferenca vaš o berša ko respondentne partneră kana prandisale. Maj xari desar % 31 e ternendar phende so olenge parnteră sineton maj terne desar 18 kana prandisale. Kotar akala respondentnă %35.1 isi žuvla thaj %64.9 siton murša. Sar šaj dikholpe kotar i telutni tabele, o gendo e muršengo kola prandisale e čhajencar save isi len maj xari desar 18 berš, odova isi baro kerindoj diferenca e žuvlence gendosa kola mothavde so olenge prantneră sineton tal o 18 berša kana von prandisale.

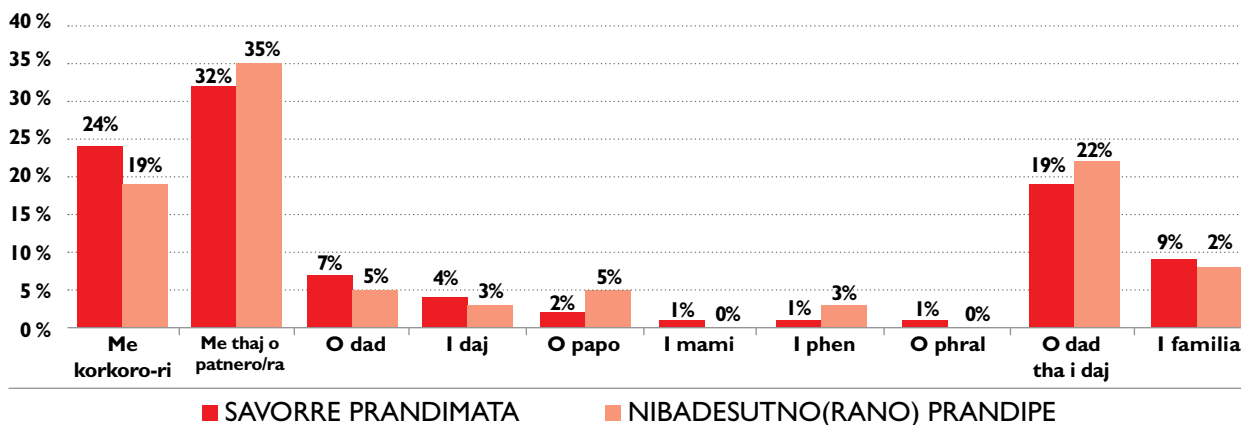
TABELA 2: O GENTO E TERNENGO KOLA VAKARDE SO O OLENGI PARTNERO/A SINETON TAL O 18 BERŠA KANA VON PRANDISALE, PREKALO LINGO (MURŠ-ŽUVLI)

	13 berš	14 berš	15 berš	16 berš	17 berš	Totalo	Šelutnipe
ŽUVLA	0	2	1	2	4	9	26.5%
MURŠA	1	1	4	6	13	25	76.5%
Totalo	1	3	5	8	25	34	100%

- Buder i intervistuipe ternendar (%91.7) na kerde stepani ani komuna kana von prandisale, numaj %40.7 olendar raportuinde so isi len prandipaske certifikate, so mangla te phenol kaj kerde stepanni maj zabades.
- % 32 e ternendar phende so mukhle i škola kana prandisale,%29.5 raportunde so lungărde i škola palo olengo prandipe. I anketa e nămosa(daj-dad) vipal mothavela so kvaš te ternendar (%54) mukhle i škola palo olengo prandipe.
- Jekh kotar šerutno sebepi soske o terne na lungărde i škola isi: sineton musaŭtne te den sama e maj tikekng e ano olenge khera, jase khereske bută(16 anketuime), vaš i buti(14 anketuime) o bare berša(3 anketuime), vaš o sebepi so na kamena jase pakăna so na manglape (9 anketuime) thaj anketuimo vakargă so na ka lungărol i škola feri so na mukhela ola o rrom;
- But e ternendar vakarde so o šerutno aš(sebepi) vaš o prandile sineto o kamipe(%74.3), o tradicie jase adetă(%17.4), ekonomikake pharimata(%1.8) thaj familiake problemă(%6.4). O angladipe isi vipalutno ini ko ternengo maškar kola prandisale pana bi pherde 18 berš: %67 vakarde so von prandisale soske sinolen kamipe, %24.3, vaš o tradicie jase adetă,% 2.7 vaš o phare ekonomikane situacie thaj % 5.4 vaš o problemă so sas len ani familia.
- Mamuj o angladipe kola dendile maj angle ano pučhipen sinolen mi presia kotar i familia vaš olengo prandipe % 18.4 o terne čaclărde akaja buti thaj akaja cifra sitož zala maj uči vaš o žene save prandisale kana sineton čavorre (%27);

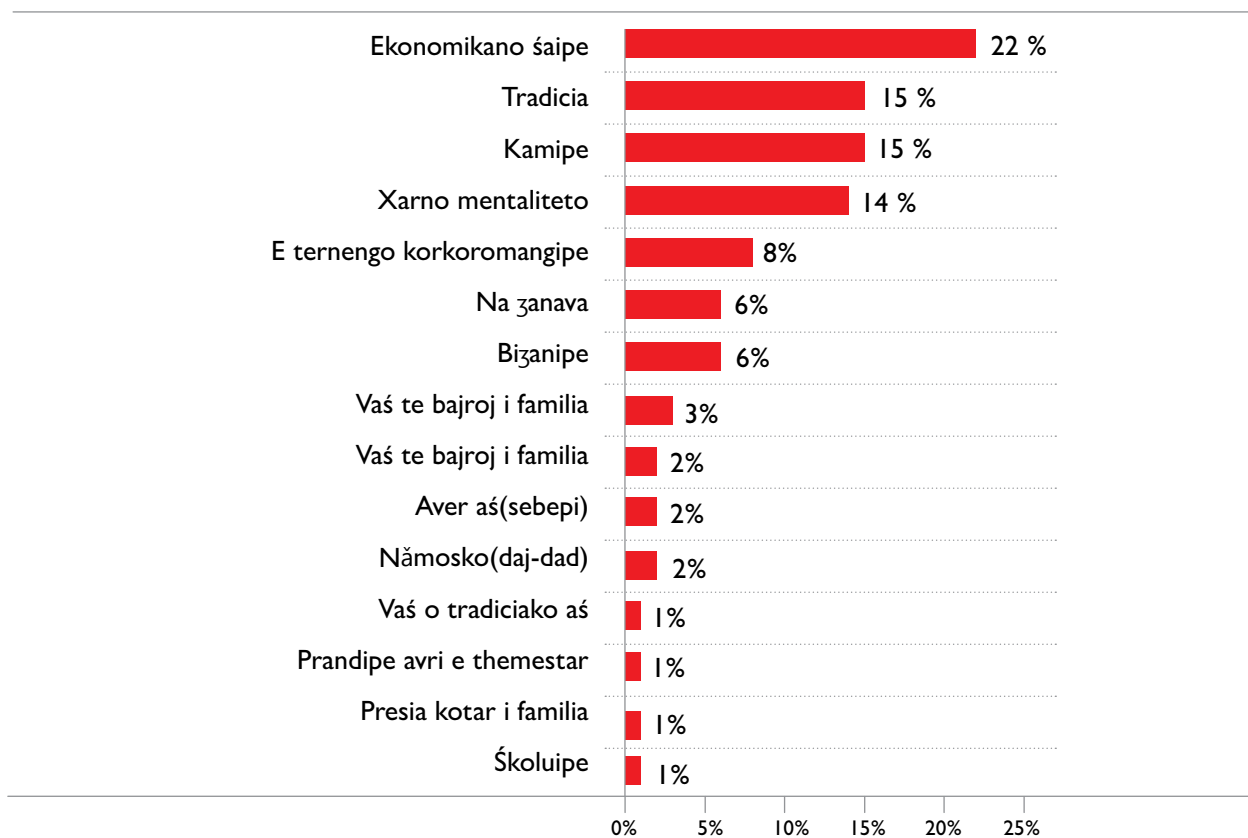
- Vipal, o ternengo šelutnipe kola čaclārde so olengo nāmo(daj-dad) sineton čhelale perdal e o čhavorre-buti so šaj dengā asari ani olengi decizia vaš o prandipe-isi maj učho ko ternengo maškar kola prandisale kana sineton tikne(%37.4) kerindoj mostraki diferenca ko savorre terne save intervistuisale(%28.4)
- Soske da o phare ekonomikane šaipā na rindisale sar šeurno aš(sebepi) vaš te prandingōn sar but terne, pase %24 olendar pakjana olengo financiako šaipe pal o prandipe sineto but xari lačhardo. Ki aver rig, numaj % 13.8 kotar o nāmo(daj-dad) pakāna so olengi financiaki situacia lačhardili palo olengo čhavorrengo prandipe;
- Sar šaj te dikhlōl ki Figura 1, numaj kvaš e ternendar lele decizia korkore jase som e partneresa/partnerasa so šaj te prandingōn (%54). Vaš % 22 e terenendar kola prandisale kana sinole maj xari desar 18 berša, ini i daj thaj o dad phende so von šaj te prandingōn, vaš %8 ande desizia savorre familiake zene, vaš o dad %5, vaš o papo %5 thaj ajeka rindosa.

FIGURA 1: I DECIZIA VAŠ O PRADIPE, PREKALO PRANDIPNASKO TIPI

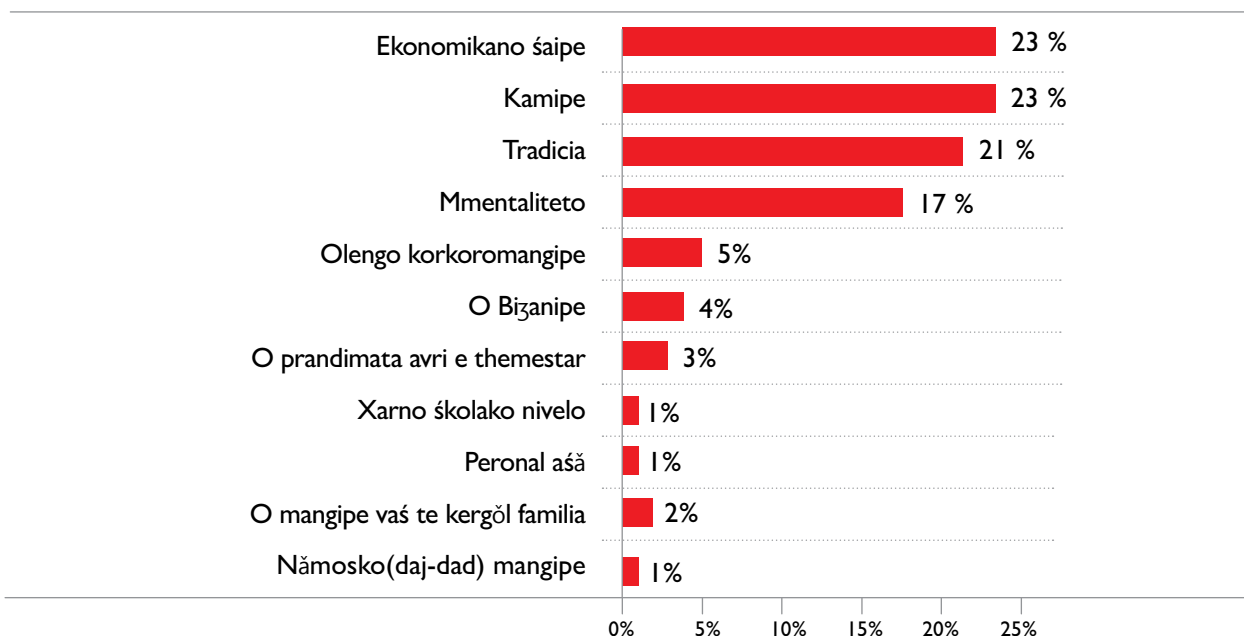
- But e ternendar save intervistuisale(%88.1) vakarde so olengi familia aprovuinde olengo prandipe. Paše odoleske, kana pučhlile so von gndinena vaš o avera, vaš o ternengo prandile, o respondentēngo šelutnipe prandime pana bi pherde 18 berša, kola vakarde so von sineton mamuj olengo prandipe (%27) isi maj učho desar o sasutne mostrake pandimata/personā save intervistuisale(%12.8). Buderi desar %28 e anketuime nāmostar(daj-dad) vipal čaclārde so vaš olengo čhavorrengo prandipe sineon mamuj kotar o avere zene(o pašutne, kojšije, thaj aver);
- Buderi desar o kvaš intervistuime terne(% 62.4) gndinena so o anglo vaxtesko prandipe isi pana evident ano olengo komuniteto jase olenge mahale. E nāmosko(daj-dad) savenca kerdili i anketa, kola pakjana so nibadesuno prandipe isi pana phravdo ano olengo komuniteto šaj te phengōl so sito vipalutno %63;
- Kana isi o alav ko aš(sebepi) vaš o nibadesuno(rano) prandipe, buderi e respondentēngo phenena so odova ovela kotar o but sebepā. O maj čino sebepi siton: ekonomikani situacia(%22 kotar o anketuime), mentalite-to jase bizanipe(%20), tradicia jase adetā(15% kotar o anketuime), kamipe (%15 kotar o anketuime), korkoro mangipe (% 8 kotar o anketuime), vaš te bajrol o gendo ani familia (% 3) thaj javer;

FIGURA 2: ŠERUTNE AŠĂ VAŠ NIBADESUNE PRANDIMATA, PREKALO ANKETUIME TERNE

- Sar so o terne ajeka vi o anketuimo nămo(daj-dad), liparde but faktoră vaš o nibadesuno prandipe. Paše odoleske, olengo angladipe isi les diferenca ano nesave aspektă. Źi o vivalutno šellutnipe e ternencar moth-avgōla vaš i fianciaki situacia so isi sar šerutno aš vaš o nibadesuno prandipe(23%) maj ũcho šelutnipe ko nămo dikhindoj odova e ternengo so pakăna vaš o kamipe(22% kotar o anketuime)thaj o tradicie (21% kotar o anketuime), akala lelona sar šeruno aš(sebepi). O nămosko šelutnipe kola gndinena so o nibadesuno(rano) prandipe ovela vaš o mentalitetesko sebepi(17%), isi vival ũcho kana dikhōla e ternengo angladipe save anketuisale thaj o
- Jekh but interesanti buti si šaj telipargōl isi o fakto so o prandimata vaš te 3alpe ano avrutne phuvă, akala lelona sar aš vaš nibadesuno (rano) prandipe, so na numaj sar prandipe.

FIGURA 3: O AŠĀ(SEBEPĀ) VAŠ O NIBADESUTNE(RANO) PRANDIPATA, PREKALO NĀMOSKO(DAJ-DAD) ANKETUIPE

O RESIMATA

Kana isi o alav ko ternengo butāko proceso, jekh kotar šerutne resimata sas o lačo metodologiako dizajno, kova ka dol šaipe vaš te keingön o informacie, kolen našti arakhas ano avera rodlārimata ano tereno vaš i nibadesuno prandipnaski problema. Vipal, dikhindoj i temaki buti koja isi senzitivo sar so vi akala problematikako tradicional aspekto, o proceso vaš te dizajniringöl o pučhipnasko lil, dengšaipe e ternenge te gndinen kreativo thaj te gndinen sar šaj te lelon thaj sar šaj te verifikuigön o informacie kola olenge manglape so avna kotar o zeno savo anketuingöla. Dikhondoj o prandipnasko bithamikanipe vaš o nibadesutno(rano) prandipe thaj o percepto vaš avere xakajengo uškavipe(šeral ko zuvlā) pal o prandipe, o proćeso vaš te dizajniringöl o pučhipnasko lil dengā motivacia ko terne te keren diskusia vaš o avera problemā kola siton phande e nibadesutne(rano) prndimatena, vazdindoj ajeka olengi minca perdal o kompleksiteto thaj problemēngo multidimensionaliteto ani odoja komuna kote von zivdinena.

Ko agor, dikhindoj kaj: 1. Akaja grupa intervistuingā duj ver verutne generacie sar respodentā, perceptā vaš o nibadesune prandimata isi diferentne but jekh kotar o aver thaj 2. o fakto kaj but interviste ule paše o familiake zene, so šaj te dol asari vaš bute pučhimatengo asari, o terne sas len šaipe te zamainen thaj te avancirinen poro zanipe vaš but komplekso anketuipe, kote vakargöla vaš o sensitivo teme.

Kana isi o alav ko resimata vaš o infromaciengo kedipe, soske da odova ulo ano lokal nivelo, prekali akaja anketa lelile pakāvutne informacie vaš i prezenca thaj buhvile e nibades prandimatengo sar fenomeno ko komunitetā Rroma, Aškalie thaj Egiptianā ani Przrenoski komuna. Žanindoj so o terne respodentā thaj olengo nāmo(daj-dad) pučhile vaš olengo/čhavorengo prandipe thaj o partnerā(ki ternengi sura) prekali anketa ulo šaipe vipal te zangöl i proporcia vaš o nibadesuno prandipe dikhdoj o bare zenen thaj olengo prandipnasko proporciteto kola pana na sineto phender 18 berša.

Pal odova, kotar o avere ankete, akaja anketa dela gevaibe prekalo čáčhutno mothavipe vaš o nibadesuno(rano) prandimata isi maj negative xasari ko čhaja/zuvla. Sar mothavela i sekcia vaš o šerutne ārakhimata kana o čhaja

pana siton fošne thaj o murša resle o bare berša akaja isi maj ċino thaj aver ċhände, so akava kerla olen zala maj but reziukuime ko aspakto kana ovla e familiaki planifikacia thaj o deziciako zor vaš prandipe.

Jekh but vasno reslipe, ko aspekto vaš informaciengo kedipe koja isi phandi e prandipnaske bixakosa vaš nibades prandipe kana lena kotor o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egyptiană, ano publikake sevalină(šeral ano siklôvipe thaj sastipe) isi vi sar indikaori te zangöl o zenengo šelutnipe save prandisale, kerde stepani thaj palo akana isi len vi prandipnaski certifikata akana.

Pal odova, kerindoj diferenca odoja so ulo maj angle, o **II-to Grupako** rodlăripe dela maj specific thaj detajime fromacie perdal o percepto thaj faktoră kola pakălape to dela asari vaš o nibadesuo(rano) prandipe. Šeral akaja agorutni kergă maj lokhi i diskusia thaj rekomandaciengo hartuipe vaš e problemako tretmano vaš o nibadesuno(rano) prandipe ko komunitetă kote živdinena akala terne. Vlpal, dikhindoj so i anketa kergă intervista ini ko terne thaj olengo nămo, i anketa dengăšaipe vipal te ovol diferenca maškar o percepto perdal o nabetesuno prandipe maškar o generacie. O garavde pučhimata vaš o socio-ekonomikano šaipe ko akaja familie so ovla ango thaj palo prandipe, i xoli e nămoski khere, aprovuipe thaj mamuipe e prandipnasko kotar olengo nămo(daj-dad), o žene save anena decizia vaš prandipe thaj aver... dende šaipe vaš te ovol verifikacia vaš o ašă sar faktori kova dela asari vaš o nibadesuno prandipe.

O LIMITUIPEN THAJ O RODLĂRIPASKE PHRAIMATA

O angluno akale rodlăripasko limituipe isi o fakto so o infromacie kedisale numaj ano nesave mahale ani Priznrenoski komuna, so dela limito vaš o favoro thaj olengo labăripe ano komune thaj aver khupatne e komunitetenge Rroma, Aškalie thaj Egiptiană ani Kosova. O dujto, dikhndoj so o infromacie save lelife sar sevalutne vaš o nibadesune(rano) prandipe, šaj te phena so na ekzistirirena, verifikacia vaš o informacie vaš akala fenomenesko phravipe ko akala anketake rezultatengi baza isi bišaŭtno. Ko agor, dikhindoj o akale temengo senzualiteto, limitirimo žanipe e ternengo ano tereni, thaj o xarne vaxteske sar ulo akava rodlăripe, sas bišaŭtno te lelön savorre informacie thaj aver aspektă kola siton paše e nibase prandimatencar-sar misalake o zor-presia ano kher, seksual abuzo, o zoralipe vaš decizia ko terne ċhaja/rromnă palo prandipe, buti savo dela limito vaš akala problematika-ko tretmano prekalo but aspektă ano rodlăripnaski sekcia.

REKOMANDIPĂ

Rodlăripnaske rezultată mothavena so o faktoră kola dena ašari vaš o nibades(rano)prandipe isi buti verutne, odoleske ini vaš akale problemesko tretmano musaj te ovol fokusimo ano but dimenzie. O gevaipe so o nibades prandipe isi maj ċino ko ċhaja,so dela maj but pharipe vas olake, vipal manglape ulavdo tretmano vaš akala reziukuimi grupa.

Pal odova, musaj te dikhöl o bixako thaj o tradicional faktoro vaš o nibades prandimata, savo te ovol aktiviteteto kova hartuisalo vaš akale problemesko tretmano, musaj te dengöl sama ko akala duj aspektă.

Dikhindoj o fakto so o nibades prandimata vaš o butverutne ašă(sebepă) sar so isi (phari ekonomikani situacia, korkoro samako nanipe, xaro edukaciako nivelo, tradicie thaj adetă save ule maj angle ani Kosova thaj aver) thaj butiver isi len asari kola phiravgöna ini ko avutne generacie, aktivitetă/projektă kola kerena buti vaš akava,so musaj te oven dikhle ko sasutnipe ini ko insituciengo aspekto ini ko akala ko akteră. Nesave kotar o sektoră kola manglape te ovenangažuipe vaš o tratmano ko nibadesune prandimata ne len: social brakhipnasko sistemo ko

ulavdo fokuso vaś o social sevalinǎ, i buti thaj butǎripe, siklǒvipasko sistemo thaj o saslǎripen. Vlpal, o insitucie thaj o central niveleske sevalutne thaj odola ano lokalo isi khetane vasne, odoleske o saslǎripenaske depatmentǎ thaj odola vaś i sociala, o Centro vaś i Social Buti, (CSB), o škole, komunake butikerne vaś o komunitetǎ, siklǎrne, dokorǎngo stafi ano ambulante thaj Familiako Medicinako Centro, vaś akala buti sii but vasne.

Ko agor, biraipkane organizaciengo kotor leipe (te oven odola lokalo jase maśkarselikane), nǎmo (daj-dad), o terne thaj media isi esencialo.

Sar ovela percepto ini kotar korkore o terne thaj i familia ko komunitetǎ Rroma, Aśkalie thaj Egiptianǎ, jekh kotar maj vasno aś soske ovela o nibades prandipe, isi odova so na nolen minca, jase o mentaliteto ano khetanipe. Odoleske, jekh kotar o anglune aktivitetǎ kola musaj te organizuingǒn vaś akala problematikako tretmano ano komuniteto, śaj te ovolo e ternengo thaj e nǎmosko mincako vazdipe-gozaveripe mamuj o nibades (ranno) prandipe. Akava aktiviteteto musaj te ovolo kerdo ano akala elementǎ: 1. O nibades prandimata ano konteksto ko manuśesko thaj ćhavorengo xakai, 2. So śaj te avolo palo nibades prandipe, ko śerutno fokuso o terne ćaja, 3. O decizie vaś o prandipe thaj 4. Prandipasko registrivipe ani komuna. Akava agorutno isi but vasno thaj feri so o godorne zene ka len infromacie vaś o nibades prandipe thaj ko jekh vast on ka angaźuingǒn vaś akale problemesko tretmano thaj ka dengǒl drom e ternenge thaj e komuniteteske ćhavorenge ano sevalinǎ saro so isi: saslǎripe, siklǒvipe, aźutipe thaj social sevalinǎ, ternenge probamǎ vaś i buti (e barenge) thaj aver.

Jekh aver aktiviteteto vaś e mincako vazdipe śeral ko terne, soske da nanaj direkto, isi olengo śkoluipe. O aktivitetǎ kola manglape te lelono vaś aćhavipe/tiknipe e gendosko ko školako mukhipe śaj te therolo pozitiv asari vi ko aćhavipe e nabadesuno prandipe.

Odoleske, **I-to Butǎki grupa** thaj i **II-to Butǎki Grupa**, musaj te oven khetane vaś aktivitetǎngo hartuipe vaś te reslon rezultatǎ ano so duj grupe. Dikhindoj o ućho graduso so mukhlǒna o škole thaj ko olengo maśkar ini nibades (rano) prandingǒna pana bi pherde 18 berś, akale aktivitetǎ thaj programǎ kola ka paśagǒn e ternenge so siton biśaűtne te lungǎren i škola, musaj te len kotor ini o zene kola prandingǒna but terne.

III-TO GRUPAKE REZULTATÄ

O DISKRIMINIE KOTAR O SIKLÄRNE**I PROBLEMA**

O xako vaš siklovipe isi jekh kotar fundone thaj fundamental xakaja vaš o manuš. O siklovipe lelola sar jekh šird vaš social dikhipe vaš marginalizuime jase rezikuime social-ekonomikane grupe, odoleske o manušesko capital zamaipe isi prioriteo vaš but raimata ko sasutno sundal.

Akava aš(sebepi) paše so pašerla social čavorrengo ažutipe ano amalipe, o siklipe dela šaipe thaj lokärta i buti vaš o terne thaj dela šaipe olenge te len material vastuša, denindoj ajeka asari vaš te lačhargöl olego živdipe thaj čorolipnasko ačhavipe maškar o generacie.

Vaš o liparde ašä maj angle, dikhindoj o konteksto, o thema thaj o raimata dena o obligativ siklipnasko nivelo ano pere thana thaj prekalo akava dena sovli so ka garanruinen maj fundamental šaipä vaš olesko agoripe: khetanipe ano siklipen, obligativ siklipe bizo pokipe thaj uče standardä. Ani Kosova, obligativ siklipe prekalo thami definigöla sar teluna maškarutna školako agoripe(9.to klasa). Paše odoleske, o sigurivipe so savorre čavorre kola siton ano škole agorinde teluni maškarutni škola, akaja ačhola pana sar problema vaš sakola themeske nivelä dikhindoj i fiskala, maj učhi čorolipnaski skala thaj o aver problemä ani Kosova. O čavorrengo kotorleipe kotar o komunitetä, odola kola isi len ulavde mangipä thaj odola save siton ano rezikuime social-ekonomikane šaipä ano školako sistemo, pesa lela pana avera pharimata, maškar kola isi in ii diskriminacia.

Sakana so tretirisale o avera teme ano akava raporto, o infromacia vaši *Diskriminacia kotar o siklärne* ano fundone thaj maškarutne škole isi but xarne ani Kosova. Misalake, ano rodläripnasko raporto kotar o KFOS(2009) kova tretirinela ver verutne aspektä vaš o komunitetä Rroma, Aškalie thaj Egiptianä ani Kosova, vaš i diskriminacia sar prezencia vakargöla ko sasutnipe.

Prekalo akava raporto % 50 e ženendar kola sas len kontakto e central raipnaske insitucienar xakärde peste diskriminirime. Soske da nane informacie vaš akava, o insitucie kola isi maj paše e komuniteteske ano lokal nivelo, misalake siklipnaske insitucie thaj odola saslaripnaske, lelona sar maj xari kola diskrimininenä (KFOS,2009 rig 49). Aver raporto kotar o KFOS "Realiteta jase jagumnä" kola dela nota vaš e Strategiako implementuipä vaš integrivipe e komunitetëngo Rroma, Aškalie thaj Egiptianä thaj olaka butäko implementuipä, mothavela so o MSST lela nesave butä vaš lačharipe e siklövipnasko vaš akale komunitetënge čavorre sar so: gratis pustikëngo denipe, grupengo keripe thaj olengo zoralipe kola ka den sama e čavorrengo kola na lungärena o skilipe jase ačhavde o siklovipe thaj aver.(KFOS,2013 rig 42). Paše odoleske, o diskriminipe perdal akala čhavore ačhola sar biagorimi buti, paše odoleske prekalo perceptä thaj gevaipä so akava fenomeno isi evident ano Kosovako školako sistemo. O organizacie sar so siton ECMI, akana lela te kerol buti ini ano ulavde sure ano ulavde klase/izolirime vaš o čavorre kotar o komunitetä Rroma, Aškalie thaj Egiptianä ano škole thaj aver Kosovake komune.(ECMI,2012). O rodläripe kotar i I-to Butäki Grupa, *E školako mukhipe*, vipal mothavela so o diskriminipe isi but vasno faktoro vaš ma te zalpe ani škola. Budereri desari %13 e čavorrendar ani Prizrenoski komuna vaš akava rodläripe kola mukhle i škola, phende so sar jekh kotar o aš(sebepi) soske von mukhle i škola isi o diskriminipe thaj % 5 kotar o intervistuime čavorre phende so i škola mukhle vaš o siklärne, maškar aver.

Dikhindoj o vasnipe e siklipnasko, nanipe e infromanciengo, percepto so o diskriminipe isi but verutno fenomeno ano školako sistemo(thaj jekh kotar o šerutne ašä-sebepä, sostar mukhlile o škole), šurno reso kotar i **III-to Butäki Grupa** prekalo akava rodläripe sas la te kedol infromacie vaš i diskriminacia ano školako sistemo sar fenomeno thaj forme sar ov si prezento.

METODOLOGIA

Vas te kedingõn so maj but infomacie vaš i diskriminaciaki prezenca ko čavorre e komunitetëngi Rroma, Aškalie thaj Egiptianã so avela kotar i siklãrne ano fundone thaj maškarutne škole ani Žakovaki komuna sas esencialo kaj e intervistuime čavorrengi mostra te ovol so maj bari kobar kaj isi šaipe ano vaxt thaj geografikano than so lelilo vaš rodlãripe. Odoleske o terne intervistuinde duj grupe: e čavorren kola lungãrena i teluni maškarunti škola(V-IX klasa) jase i uči maškaruni klasa(X-XIII) thaj e nãmo(daj-dad) kola isi len e čavorren ano fondone škole jase odola ni maškarutni škola. O čavorre kola žana ano fundone škole na intervistuale vaš akaja tema, fersi so pakãsalo so siton but terne vaš te den angladipe ano akala anketako pučihipi. I informacie vaš akale čavorrengi diskriminacia lelile prekali anketa so kerdili e nãmosa(daj-dad).

Anketako pućipnasko lil dengãšaipe te kedingõn akala informacie vaš:

- demografikane čavorrnge krarakteristike: lingo(murš-žuvli), olenge berša;
- I škola ani koja žala: i klasa, savi thaj kola škola;
- direkto diskriminipe kotar o siklãrno: sar phiravgõla o siklãrno e čavorrençar,
- čavorrengi kontrola ano siklipe, olengi sama, i buti savi dengõla ži ovla o siklipe;
- indirekto diskriminipe kotar o siklãrne thaj i škola.
- Kotorleipe ano buderutne siklipnaske vaxtarã save pašarela i škola, kotorleipe ano školake aktivitetã(kultura, sporti thaj aver), o aš(sebepi), soske na lena kotor ano akala aktivitetã thaj
- O amalipe e avere čavorrençar ani klasa, pauza vaš o xabe, škola, ano vaxt kana sito ani thaj avri e školatar.

ŠERUTNE ARAKHIMATA

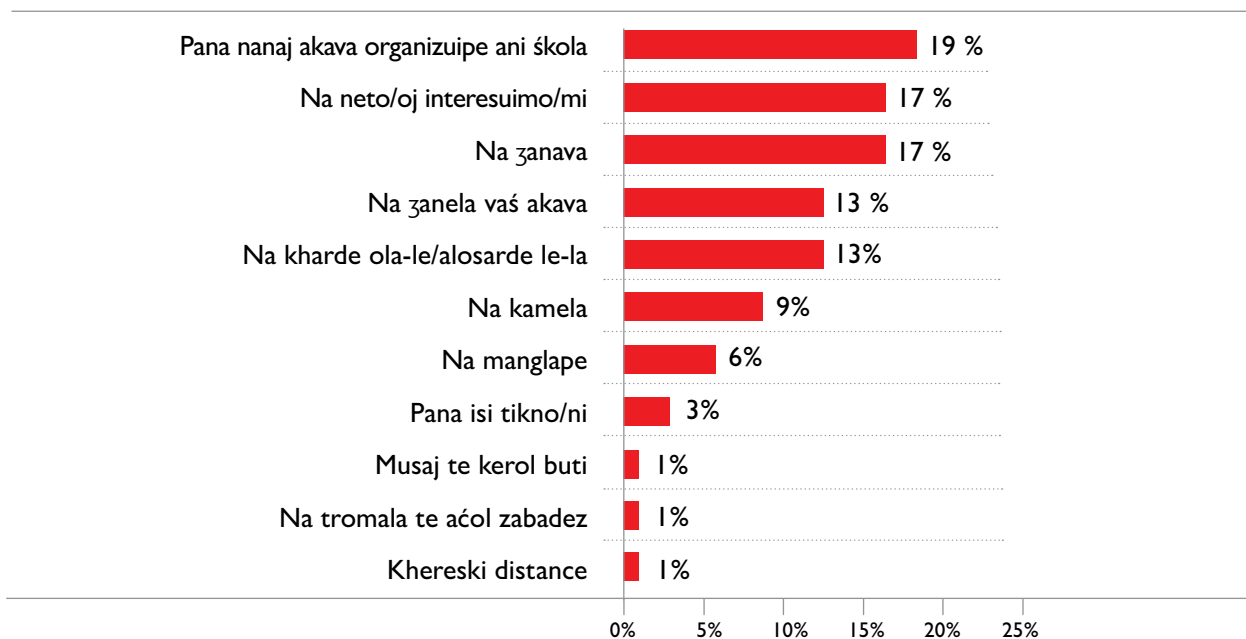
I anketa *Diskriminacia kotar o siklãrne* kendingã ko sasutnipe 346 čavorren kola sas len 5-20 berša, kolenndar intervista kerde kotar o terne, 237 averendar i informacie lelili direkto kotar olengo nãmo(daj-dad). E nãmosko kotorleipe ani anketa dengãšaipe vaš te kedingõn infomacie vaš so maj but terne vaš o aš kaj te labargõn so maj but vaš o hartuipi thja aktivitetëngo planifikuipe vaš akala komunitetã po avipe.

Vaš te lelõn so maj vasne informacie thaj te ovol sigutivipe vaš te ovol so maj baro mosta, i anketa uli ano deš u enja (19) Žakovake mahale: “Bërkoc”, “Dardania”, “Dedë Žjon Luli”, “Edit Durham”, “Ibrahim Fehmiu”, “Haži Ymeri”, “Haži Zeka”, “Hyrije Hana”, “Lekë Dukazini”, “Mithat Frashëri”, “Musa Zajmi”, “Piskota”, “Čabrat”, “Čamëria”, “Čerim”, “Čyl”, “Sadik Požegu”, “Sadik Stavileci” dhe “Sefe”.

Nesave kotar o šerutne arakhimata ano tereni si sar dendile:

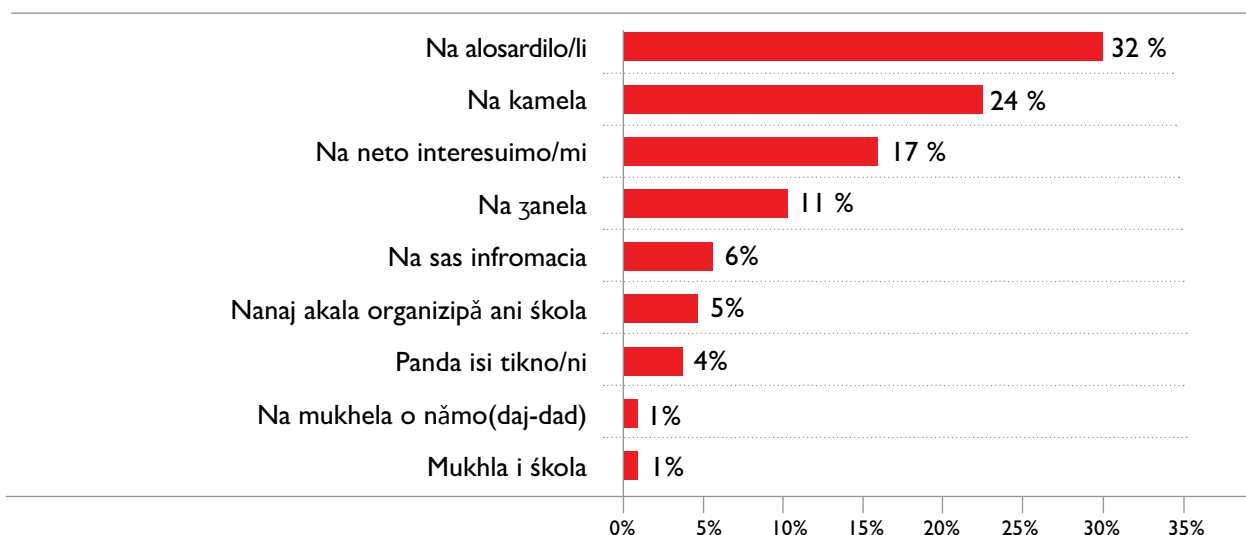
- Savorre mahalake čavorre kote uli i intervista on lungărena o siklipe ano rindome klase;
- Numaj 7 kotar 149 čavorre kola direkto intervistuisale (%4.7) phende so o siklărne avere čhande phiravena pes olenar dikhindoj e aver siklövne, % 12.2 e nămosko(daj-dad) raportuinde so olenge čavorre rovena pes kotar o siklărne vaś olengo phiravipe ani škola;
- 7 kotar o nămo(daj-dad) kola dende angladipe vaś pere čavorrenge rovlăripe kotar o silărne, 4 vakarde so o silărne kerena pes so na šunena olenge čavorren kana siton ko siklipe, 1 vakargă so o siklărno na dende angladipe e fošnenge thaj sineton ignorošime, 1 vakargă so o siklărno na kerela kotrola ko olenge školake bută thaj lipargă kaj i sasutni doś perela po siklărno vaś savorre problemă so ovna ani klasa.
- Numaj 5 kotar 149 intervistuime čavorre(% 3.4) vakarde so o soklărno na mothavela intereso kana ole o čavorre pučhena diso vaś o siklipe. Kotar akala siklövne, jekh olenar vakargă so o siklărno kerela pes xatam na šunela olen, jekh aver vakargă so o siklărno dela angladipe(zevapi) aver siklövnenge a o agorutno intervistuimo vakargă so o siklărno ko akala sure ovela xolamo;
- Numaj 1 kotar 149 intervistuime čavorre (% 0.7) vakargă so o siklărno na kerela kotrola sar agoringă e khereske školake bută;
- Numaj 6 kotar 149 intervistuime čavorre (% 4.03) vakarde so o siklărno na pučhna olen angli klasaki phal sar so pučhena e avere čavorren;
- Paše % 34 kotar savorre čavorre(367) na lena kotor ano buderuto siklipe save siklőna albanikani, anglikani čhib, matematika thaj aver, kola organizuingőna ani škola, so dela šaipe te lol pes kan kaj ano školako sistem o i diskriminacia evident o pedral o čavore kotar o komuniteta Rroma, Aśkalie thaj Egiptiană, soske da akă diskriminacia na ovela direkto kotar o siklărne;
- Paše odoleske, sar šaj te dikhlől ki Figura 4, numaj % 26 akale čavorrendar šaj ma te len kotor ano buderutno siklipe so isi sar diskriminaciako rezultato: % 13 vakarde so na neton informišime vaś akava buderutno siklipe thaj % 13 na sineton alosarde vaś akava siklipe. Vaś o aver kotor, % 19 save lele kotor ani anketa, vakarde so akala školake vaxtară na adikargőna ani škola, % 17 na neton interesuime te len akala klase thaj % 17 na nolen nisavo aś(sebepi) soske on na žana ano akala buderutno siklipe;

FIGURA 4: O AŠĀ(SEBEPĀ) VAŠ O BILUNGĀRIPEN E BUDERUTNO SIKLIPASKO(ALBANIKANI ĆHIB, ANGLIKANI ĆHIB, MATEMATIKA THAJ AVER) SAVE ORGANIZUINGŌNA ANI ŠKOLA

- O šelutnipe e ćhavorrango kola na lena kotor ano školake aktivitetā sar so isi: kuizi, školako zumavdipe, sporteske aktivitetā, školako kori, koncertā... isi zala maj ućho % 47.1.
- Sar dikhŃla ki Figura 5, o šerutno aš soske o ćhavorre na lena kotor ano akala aktivitetā isi so o ćhavorre na alosaridle kotar olenge siklārne (% 32 save anketuisale), sas vi olendar kola phende so na kamena te len koror ano akala aktivitetā (% 24) thaj odola kola na sas len intereso (%17) thaj aver,

FIGURA 5: O AŠĀ(SEBEPĀ) VAŠ BIKOTOR LEIPE ANO ŠKOLAKE AKTIVITETĀ(ZUMAVDIPE, KUIZI, ŠKOLAKO KORI, KULTURAKE AKTIVITETĀ, SPORTESKE AKTIVITETĀ, THAJ AVER.)

- Kana isi o alav ko klasako thaj e školako ambiente o informacie mothavena so o čavorre kotar o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, na mothavdile so kerde lači integracia. Paš % 75 olendar vakarde so but e avere čavorrendar ani klasa siton kotar o aver komunitetă desari so isi Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, buderi desari o kvaš e čavorrendar (%58.2) phende so o amal/amalin kolencar bešena siton kotar o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană so o avera siton (% 90) thaj kerena amalipe numaj e komuniteteske čavorrencar vi avri e školatar.

O RESIMATA

Kana isi o alav ko ternenge resimata, odoleske so i tema isi sensibilo, sa o metodologiako dizajnipe vaš akava rodlăripe sineto pharo, odoleske o šaipe kaj o čavorre te siklôn thaj te len zanipe sineto baro. Maj angle, i butăgi grupa mangapej sine te zanol i definicia vaš i terminologia diskriminipe thaj o aver aspektă kola khuvna ani diskriminacia ano školako sistemo. Pal odova but diskusie ule vaš te pinzargöl i mostra thaj o čavorrenge berša kola ka khuyen ani intervista, ajeka so bajrili i sama e tternengi vaš o rodlăripnasko kompleksiteto, vaš o phare teme, šeral pi rodlăripnaski etika, dikhindoj so o kvaš olendar so interevistuisale sineto tike čavorre. Vipal,zi ule o pučhimata vaš o terne manglapej te gndinen vaš o faktoră thaj mothavdină vaš o diskriminipe ano školako sistemo thaj von isi maj hari direkto so angă but interesanto diskusie thaj ejaka ulo ini avanso ko debată. Ko agor, i **III-to Grupaki Grupa** sas len šaipe te zamainen thaj te avansuinen o rodlăripnasko zanipe vaš but ašă ko anketuipe, manglapej sine maj but sama vaš te keren o pučhimata thaj te keren klaro o pučhipen vaš ma te dengöl asari ko čavorrenge angladipe kana uvla i anketa.

Kana isi o alav vaš o rodlăripnaske reslimata, i **III-to Butăki Grupa** lela mmaj baro kotor desari o aver grupe ko geografikako than, so dela šaipe vaš pakăvipnasko drastikano lačharipe, thaj o vasnipe vaš i statistika te arakhôn o rodlărimata. Kana isi o alav ko arakhipe, prekalo akava rodlăripe zanglărdilo vaš o diskriminipe so avela kotar o siklărne isi evindeto ano fundone thaj maškarutne škole ani Žakova. Jekh vasno reslipe isi so o kedipe e infromaciengo na numaj i diskriminacia kotar o sikărne ini kotar o aver ambienteske školake komponente e čavorrenge kotar o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, kola dena decidivo asari vaš olengo integrivipe ano školako sistemo. Akate šaj te lipargôn: klasako thaj školako ambiente, kotor leipe ano školake aktivitetă, komunikaciako čino thaj intensifikuno kotor leipe e čavorrencar kotar o avera komunitetă thaj ajeka rindosa. Ko agor, soske da na ko direkto čhand, rodlăripnaske rezultată vipal dena ko dikhipe korkoro čavorrenge thaj nămosko percepto vaš i diskriminaciaki prezencia ano školako sistemo.

O LIMITO THA PHARIMATA ANO RODLĂRIPE

Jekh kotar šerutne pharimata reportuime kotar i **III-to Butăki Grupa** isi dendi ano terenesko rodlăripe. Paše odoleske so na sine lače atmosferikane thaj baro geografikano thaneske šaipe kola ule xarne vaxteske, prekalo ašipe vaš te ovol so maj baro mostra, akaja grupa sinola baro pharipe vaš te phedol o nămoski godi te den i intervista, feri so akala agorutne na mothavde interesu thaj na xakărde so akala buti šaj te ažutinol olenge čavorren prekalo akava rodlăripe. I grupa vipal mothagă i problema vaš o rezultatengo bipakăvipe so uli prekali anketa e nămosa, feri so dengă asari vaš o kolal alosarimata kola ula ano vaxt kana ulo vi o anketuipe, akala agorutne sineton but negative kana isi o alav ko instituciengo angăzivipe vaš kotorleipe/integrivipe e komunitetengo Rroma, Aškalie thaj Egiptiană, ano soio-ekonomikane umala thaj školako sistemo.

Kana isi o alav ko korkoro o rodläripen, jekh kotar o šerutipe so isi o temako sensibilo tha intervista e anketorëncar kola sineton but tikne, rodialo te oven lokhe puçhimata, odoleske ini o rezultatesko interpret mukhla phravdo o šaipe vaš i interpretoacia so dela pharipe te ovol jekh klari buti vaš o diskriminipe ano škole. Jekh aver baro limito isi ko fakto so o rodläripe sineto bazirimo ano kuantiteto soske da i diskriminaciaki tema rodela xor analize vaš kualitativo informacie vaš te lol pes kan i problema koja sas la pa peste.

REKOMANDIPÄ

Pekalo akale rodläripenaskearakhimata, o diskriminipe ko çhavorre e komunitetëngo Rroma, Aškalie thaj Egip-tianä, ano školako sistemo ani Žakova, isi pana prezento soske da na sakoja ver ano bajripe thaj o forme po kola ovla percepto kotar o komuniteteske zene thaj o buhvlo opinion. O prezentuime rekomandacie ko šird rodla khetano angaživipe kotar o central insitucie (Ministria vaš Siklipe, Skencia thaj Tehnologia, Ministria vaš o Xakai, o Kris thaj aver ministrie), lokal insitucie (Komunako Direktoriato vaš o Siklipe, Direktoriato vaš o Komunitetä), o škole, (direktorä, pedagogä, siklärne, nãmosko konsilo) thaj biraipkane organizacie kola kerena buti ano akala khetane.

Prekalo rodläripe, paše % 5 e çhavorrendar kotar o komunitetä Rroma, Aškalie thaj Egip-tianä thaj % 12.2 e nãmostar(daj-dad) kolenge çhavorre zana ano fundone thaj maškarutne škole ani Žakova, raportuinde so isi len diskriminacia kotar o sikärne k over verutne forme. Ko nesave sure o sikärne kerde diskriminacia po anketuime thaj olenge çhavorre kola na kamle te den poro intervju, kerindoj aver tretmano po çhavorre averendar thaj na puçena e komunitetënge çhavoren angli i klasaki phal.

- Akana infromacie mothavena so e školako menazmento (širdindoj kotar o dirktoro) musaj te laçharol o monitoripe vaš te regulaciako laçharipe thaj te ovol barabar vaš sakova siklovno, buti vaš kola šaj te dengön manglin thaj te avokuingöl kotar o ver verutne akterä: nãmosko konsilo, maškarbutärne (zene kotar lokal biraipkane orgaizacie) thaj korkore kotar o liderä ko akala organizacie.
- Napal, jekhe sistemesko keripe vaš o rovläriinä kova isi adavaxteske lokho ano sakova vaxt thaj sura, kove dela sigurivipe ko rovläriinä so na ka theren negative asari po lungäripe thaj zanipe e siklövnengo kola rovna pes šaj te ovol musaütno.
- Akava sistemo šaj te ovol ko ver verutne nivelä thaj insitucie širdindoj kotar o školako direktoro, komunako direktoro vaš o siklipe, komunitetëngo departamento ani komuna, kriseske insitucie ano komunako nivelu vaj odova regional sä ejeka ži ki MSST ko central nivelu;
- Vaš te funksionišinol jekh ajal mekanizmo, o komunitetä musaj te len informacia thaj te there učhi sama vaš te labären akava sistemo thaj o favorä so šaj te there olestar ko respekto vaš e manušesko xako. Jekh infromišipasko aktivitetu šaj te ovlaj but maj lokhe prekalo lokal organizaciengo angaživipe kola isi but maj paše e komuniteteske kote kerene buti thaj šukar pinžarena e komuniteto.

Jekh aver indikatoro vaš e diksriminaciaki prezenca ano školako sistemo isi vi o çhavorrenko bikotorleipe ano aktivitetä kola adiakrgöna palo siklipe, sar so isi buderutno siklovipe albanikani çhib, anglikani çhib, matematika thaj aver, saro so ni aver školake aktivitetä, zumavdipe, kuizi, školako kori, spoteske aktivitetä thaj aver.

Soske da e çhavorrenko šelutnipe kola vakarde so na alosardie, na neto but baro (% 13dikhdvoj odova maj baro so si ko buderutno siklövine % 32 thaj o aver aktivitetän), jekh baro çhavorrenko gendo vakarde so na neton interesuime, na kamle, jase na informirišisale vaš akala aktivitetä, odoleskar na lele kotor. Akala trin faktorä

dela řaipe te las kan so o komuniteteske řhavorre paře so odoleske aburim na lena kotor ano aktivitetă palo rindomo siklipen kotar o siklărne, o sistemo kote von siklona, na kerdilo lačo ambient kova dela ilo e sikovneske te lačharol poro sukceso ani řkola jase zamaingōna talentă ano khetanipe e avere řhavorencar. Odoleske, jekh kotar o rekomandacie vař akala butăko tretmano řaj te ovol i řkola te kerol obligacia(řaj prekalo maj uče instance, kotar o insitucie sar so isi o MSST) te len kotor so maj but řhavorre kotar o komunitetă Rroma, Ařkalie thaj Eiptiană ano odola aktivitetă so organizuina i řkola palo rindomo siklipe. Ajal jekh buti řaj te ovol sar anglo somthan vař ařutime (ano fiancie jase diso aver) thaj buderipe vař i řkola kolakerna maj lači performance ano skolako lokal nivelo.

Dikhinoj akale rodlăripnaske rezultată so % 90 e řhavorrenge kotar o komunitetă Rroma, Ařkalie thaj Eiptiană, amalisargōna numaj e řhavorencar kotar akala komuniteta palo siklipe thaj buderi desar o kvař olendar (% 58)o amal/amalin siton kotar vipalutno komuniteto, o upre liparde aktivitetăřaj te theren maj but sukceso. Maj angle, o řhavorre kotar o komunitetă Rroma, Ařkalie thaj Eiptiană, ka lokhăren olengo integrivipe ano savour segmentă so isi ano řkolako sistemo.

Ko adavaxt, odolenge so dengōla but řaipe vař avanso/zamaipe thaj vař olengo talent. Agoral, řanindoj so ano akala aktivitetă ka len kotor ini o aver řhavorre, prekali komunikacia thaj sombutipe savorre řhavorre ka there řaipe te pinzargōn maj lačhes mařkar peste, ka den favoro vař ambientesko lačharipe ani řkola so ini te theren pozitiv asari ano minako vazdipe vař i diskriminacia vař lunge vaxteske, feri so akala řhavore ka bajron.

ĈHAVORENGO KOTORLEIPEN, SAVO ISI LEN ULAVDE MANGIPĀ, ANO ŠKOLAKO SISTEMO.

PROBLEMA

Sar so vakrdilo ini ano maj anglutne sesie anot raporto, kotor ano siklovipe isi jekh kotar bazikano xako vaś o manus. Odoleske, školako sistemo kova garantuina jekhipe ko silōvipe vaś savorre ĉavorre isi šerutno faktoro vaś social kotorleipe vaś o lungo vaxt. Sar i barr stigma, diskriminipe, kutlura, problemā vaś o kotorleipe ani infrastruktura, publikaki sevalin thaj aver, prealo kola maladingōna o marginalizuime grupe sar so isi o ĉavorre kola isi len ulavdo mangipe, sarkon dive rodona jekh aver siklovipnasko sistemo thaj general siklovipe.

Agorutno raporto so kergā o UNICEF “*O ĉhavorengo xako, savo isi len ulavde mangipā, vaś o siklōvipe: O akceso bazirimo ano xakaja vaś o sasutnengo siklovipe*” (2012) definišila o sasutnengo siklovipe sar sistemo kova lelola sar kulturako transformipe ano politike thaj praktike ko škole vaś te akomodinol ver verutne mangipā vaś sakova individual siklōvno thaj bariernego cidipe kola dena azbaipe po akava šaipe so isi obligativo. Avere alavēncar, o sasutnipnasko siklovipnasko sistemo rodla kaj savorre ĉavorre, dikhindoj vi olen save isi len ulavde mangipā, ma te theren akceso sadaj ano školako sistemo, te theren akceso ini vaśadekuat šaipe vaś siklovipnasko astaripe vaś te resen poro pherdo potencialo (UNICEF 2012 rig 10)

Sar o aver theme ano region, Armenia, Azerbejzani, Bosna thaj Hercegovina, Georgia thaj i Kosova, sas la siklovipaski sasutni komponenta ano nacional strategiake planā vaś o siklovipe ini o nacional raportā. Jekh kotar konkreto buti savi lelili vaś akala strategiako implementuipe isi i paše 300 siklārnengi butārin, save kerena buti ano fundone škole, buti so uli vaś o inovativo metode vaś siklāripe e ĉhavorengo save isi len ulavdo mangipe. Vipal, ano Edukativipnasko Učo Fakulteto, širdingā te siklōpes i siklin *Sautnengo Siklovipe* ano bazikano thaj maser siklovipe (UNICEF 2012, rig 80). Vipal, ki iniciativa kotar o Save the Children ko berś 2013, ano Edukativipnasko Fakulteto, širindā jekh sombutipe e Universitetesa kotar i Bolonā kotar i Italia, sar i barr kolatar dikhisale prez-entne kurikule vaś te dikhlol kotar isi le sasutnipe, vipal ulo ini jekh master programa vaś Sasutnipasko Edukativipe kova lela i akreditacia ko 2014. Berś thaj ajeka ka phravol o vudara vaś o profesionalizmo ki akaja rig akele berśete.

Save the Children ani Kosova kotar o 2005.to berś sitoj kerindoj buti ano Sasutno Edukativipe thaj sasutnipasko modelēngo promovipe ko ĉavorre save isi len ulavdo mangipe. Prekalo olengo programo vaś sasutnipaciencko edukativipe, Save the Children aktualo lungārela te ažitinnol 9 komune, vaś te lačharol o akceso thaj o kvaliteto ki edukacia kerindoj promovipe ko sasutno kotorleipe vaś savorrenge ki edukacia vaś o marginalizuime grupe. Ano sombutipe e raipnaske institucienar, Save the Children avokuingā thaj dengā dumo e lokal ripnaske, ano anglo fundole thaj fundone škole, ko integrivipe e ĉhavorengo save isi len ulavde mangimata ano publikano edukivipe vipal dengā dumo rehabilitipaske centrengo ano komuniteto (HandiKOS thaj i organizacia Down Syndrome Kosova) ano aś so von te vazden o sevalipnasko kvaliteto vaś akala ĉavorre. Vaś maj but, 17 anglo fundone insitucie ano 7 komune lele suporto prekalo but aktivitetā lenindoj: humano resursā, didaktikano materialo, khelipnaske vastuša thaj tikne školake grantā, vaś te lačhargōl o akceso thaj o kvaliteto vaś o sevalipe ko

akala čavorre, kaj o čavorre kola isi len ulavde mangipă te pheren poro potencialo. Vipal, prekalo investicie po fizikake infrastrukture ano škole, lelilo te dengöl šaipe e čavorrenge save isi len fizikako limito ano olenge škole sar oběkto.

Paše, soske da kerdile investicie thaj protekto kotar o civil amalipe ko akava drom, pherdo proėktesko koncept implementuipe vaš o savorrenge siklipe ano aktivitetă thaj konkret politike ini ano praktike, pana isi pharo vaš phiravipe ani Kosova, šeral vaš nanipe ko politikako mangipe thaj majbu vaš fiskal limitanio. Budereri desari kvaš e čavorrendar kola isi len ulavdo mangipe kola lungărena o siklovipe, pana lungărena odova ano eFTA(7) special ulavde škole ani Kosovaki teritoria. Prekalo raporto so avela kotar o UNICEF "Bičaclărdo xakai: "Siklipaski situacia ko čavorre save isi len ulavde mangipă ani Kosova palo maripe"(2009), kotar o I.081 identifikuime čavorre save isi len ulavde mangipă, kola sineton kotorleutne ao školako sistemo ano vaxt kana ulo o rodlăripe, 551 lungărde i škola ano special siklipe, 570 ano ulavde (special)klase ande ko rindome škole (UNICEF, 2009, rig 32). Paše odoleske so xari investipe/limitirimo ano škole kote akala čavorre lungărena o školuipe, komunake investipe vaš fizikako infrastrukturako lačharipe isi vipal but tikno thaj akaja agorutni mothevela jekh bariera vaš sasutno siklovipe (UNICEF rig 33).

Sar šerutno prekalo hartuipasko problemo ki sakoja politika, dengöla e čavorrenge kola isi lan ulavdo mandipe ani Kosova, so isi olengo identifikuipe. Panan nanaj nesavi sevalutni informacia koja maj xari dela o gendo e čavorrenge kola isi len ulavdo mangipe. O upre lipardo raporto ko čavorre save zana ani škola ani Kosova, kerela miškoipe maškar o 55.000 thaj 70.000, gendo akava kova čaclărela kaj maj xari desari %2 kotar akala čavorre ani Kosova isi identifikuime thaj lungărena o siklovipe (UNICEF, 2009, rig 33).

O upre lipardo raporto vipal diskutirinela vaš o čavorrenge identifikuipe sar problemo pa peste kana isi o alav olengo kotor leipe ano školako sistemo. Prekalo rodlăripe, i politika de facto vaš o identifikuipe vaš ulavde mangipă ko čavorre ovla prekalo nămo(daj-dad) jase škole. Ki sura vaš akala agorutne, o čavorre intervistuingöna kotar o direktoro thaj/jase školake pedagogă, kola napal ano somvakaripe e nămosa(daj-dad) anena decizia ki savi klasa jase škola šaj te zal o čavorro. Paše odoleske, o anekdotikane informacie mothavena so jekh ajalutno identifikuipe buti ver šaj te ovol diskriminimo thaj isi mamuj o sasutno sikloviplnasko principo kova isi xramimo maj uče ko akava šeraj (UNICEF, 2009, rig 33).

Odoleske, šerutno reso vaš rodlăripe ki **IV-to Butăki Grupa** isi te kedingön o demografikane informacie thaj šerutne problemă kolencar maladingöna o čavorre so isi len ulavde mangipă ani Žakovaki komuna ko aspekto kotorleipe ano siklipe.

METOROLOGIA

Aver kotar o ankete so kerde o avera grupe kola i mostra alosarde prekalo suraki metoda, durdindoj o vudara ano sakova trinto kher ano mahale kote ule o ankete, ano perã jase školenge avlinã kote o siklövne kerena o školuipe, i mostra vaš Kotorleipe e čavorrengo kola isi len ulavde mangipã ano školako sistemo isi alosardo lenindoj o vižaŭtnenge liste kotar o HANDIKOS thaj One-to-One ani Žakova. Vaš te oven maj kompletirime infromacie vaš o problemã kolencar maladingõna o čavorre so isi len ulavde mangipã vaš o siklipe, i **IV-to Butãki Grupa** kergã intervista vi olege nãmo(daj-dad) thaj e fundone školen ani Žakova.

I anketaki databaza vaš o nãmo(daj-dad) isi la akala infromacie:

- Demografikani čavorrenge karatkeristika: o berša thaj o ling(čhaj-čhavo);
- Savo ulavo šaipe isi ko čhavore;
- Školako lungãripe: klasa, savi klasa thaj/jase škola(rindomi škola/special škola);
- O aš(sebepi) soske na lungãrela o siklovipe;
- Organizaciengo aktiv kotorleipe kola pašarenaažutipe vaš e čavorrengo so isi len ulavdo mangipe ano komunako nivel(HandIKOS, One-to-one,thaj aver.)

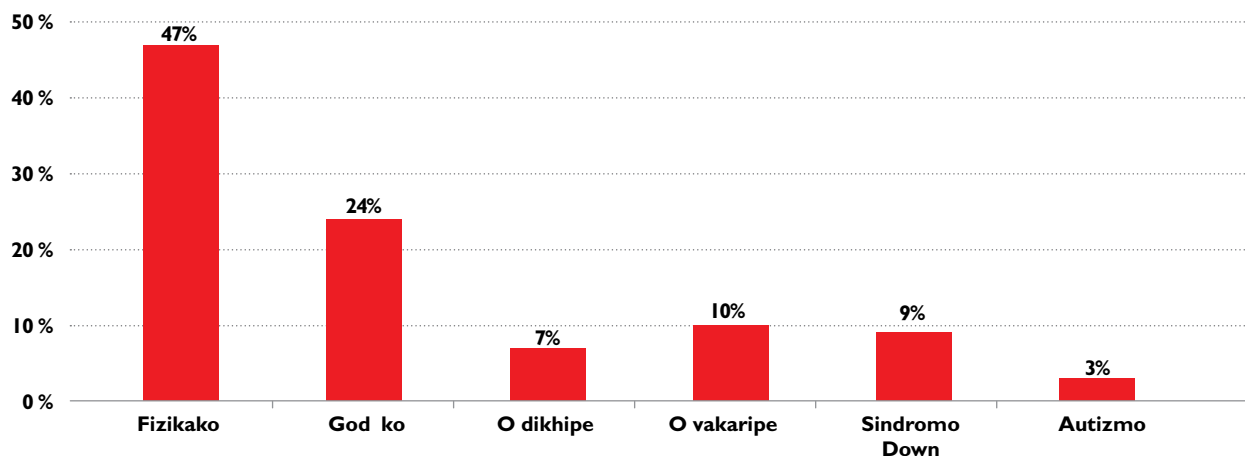
Ki aver rig, i anketa e fundone školencar isi la akala infromacie:

- Te sine kaj čavorre isi le ulavde mangipã lungãrela i škola thaj olengo gendo;
- I siklipaski forma ani škola: rindomi klasa jase spacialo/ulavdi;
- O šaipe save isi dende kotar i škola vaš o chavorre save isi len ulavde mangipã: horizontal kotorleipe, vertical kotorleipe, totalo kotorleipe, kotor leipe ki direktoreški livni, siklãrnengi jase aver thaj ne sine kaj i škola pašarela asisteca vaš akala čavorre.

ŠERUTNE ARAKHIMATA

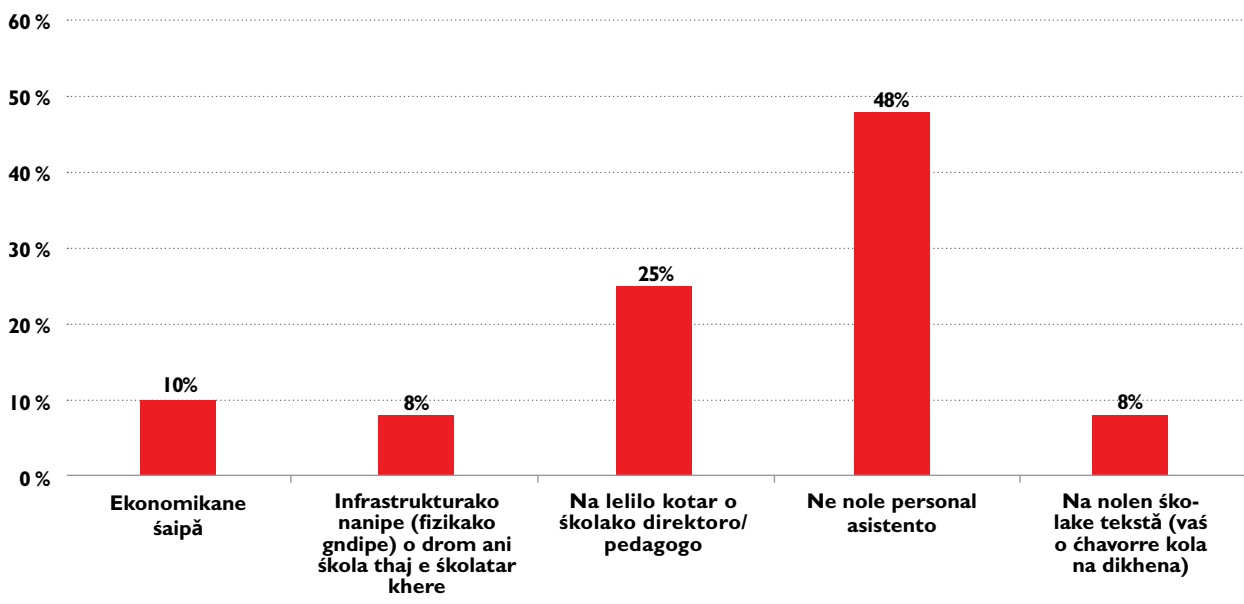
I anketa, E čavorrengo kotorleipe so isi len ulavdo mangipe ano školako sistemo kedingã ko sasutnnipe 205 čavorrendar save isi len ulavde mangipã, so von sas len 2-20 berš, % 61. I kolendar sineton murša thaj % 37.4 zuvlã, thaj šov (6) fundone škole kote šeral akala čavorre lungarena o siklipen. **IIV-to butãki** e savorre grupendar, lela maj baro geografikano than, ki sasutni Žakovaki komuna thaj nesave gava trujal, vaš te lol ani intervista so maj but nãmo(daj-dad) kolenge čavorre isi len ulavde mangipã, thaj akaja buti kerdili andre 2(duj) kurkenge. I anketa kerdili ano akala škole: “Fehmi Agani”, “Mazllum Këpuska”, “Zekeria Reza”, “Zef Luš Marku”, “Selman Riza” thaj “Mustafa Bakija”.

- Kana isi o alav ko limitimo šaipnasko tipo ko anketuime čavorre, sar so diklhola ani Figura 6, paše kvaš olendar (%47), isi len fizikako limitirimo šaipe, % 24, isi len godãko limitirimo šaipe, % 10, isi len šunipnasko thaj vakaripnasko problem thaj % 3 siton diagostifikuipe autizmosa;

FIGURA 6: E ĆHAVORRENGO LIMITIRIMO ŚAIPNASKO TIPO

- Soske da kvaś e ćhavorrendar isi le fizikako limito, numaj % 24 o nămo(daj-dad) dende informacie vaś o vas-tuśėngo ortopediako tipo so labărena vrda thaj numaj I phengaa so isi les paterice;(phiripaske kaśta);
- Buderi desari % 67 e ćhavorrendar kola isi len ulavde mangipaa, siton lungăripe i fundoni jase maśkarutni sskola.Lingeski diferenca ko školuipe śaj te phena so isi bi-ekzistencialo: %31.3 e ćhaėndar kola isi len ulavde mangilă na 3ana ani śkola, a e ćhavendar %32.1.
- %33 e ćhavorrendar kola na lungărena o siklvoipe, soske da but olendar dena but aśă(sebepă), o asis-tentesko personal nanipe lipargolas sar jekh kotar o aśă kote %48 kotar o anketuime. Pal odova %25 e nămosko(daj-dad) vakarde so jekh kotar o aśă soske olenge ćhavorre mukhle i śkola isi so olengećhavorre na lelile ani śkola kotar o pedagogo/direktoro kote kerde aplikacia; %10 liparde o phare ekonomikani situacia sarserutno aś thaj %8 e nămosko liparde o infrastrukturako nanipe (fizikako gndipe) andre thaj avri e školatar thaj tekstėngo nanipe (vaś o ćhavorre kola na dikhena) sar neśave kotar o aśă(sebepă) soske olenge ćhavorre na lungărena i śkola;

FIGURA 7: O AŠĂ(SEBEPĂ) SIKLIPASKO BILUNGĂRIPE

- Kana isi o alav kola siton lungărulavindoj o siklipe, o rezultă mothavena so %38 olenar lungărena o siklipe ano rindome klase, %43 ko ulavde klasa jase odola special vaš o čavorre save isi len ulavdo mangipe andre rindome klase thaj %19 ano special škole.
- Paše %72 e nămosko save anketuisale raportuinde so olenge čavorre lena kotar ano organizuime aktivitetă kotar o organizacie sar so isi HandiKOS, One-to-one, thaj aver. O informacie kotar i anketa mothavena so buderi desar kvaš e čavorrendar (%53.5) kola na lungărena o siklipe vipal na lena kotar ano organizuime aktivitetă kotar o liparde lokal orgnizacie, a odola save lungărena o školuipe siton rindome. Paše %79 e čavorrendar kola isi len ulavde mangliă vipal lena kotar ano aktivitetă save ovena kotar o HandiKOS, One-to-one, thaj aver.
- Ko agor, i anketa e nămosa (daj-dad) mothevela so o bilače šaipă siton šerutne ašă(sebepă) sp olenge čavorre na lungărena o siklipe. Šeleste enjareš u trin(%93) e nămosko save anketuisale vakarde so ka lela-gren pere čavorren ani škola numaj kana dikhna so o ekonomikane šaipe ovna majlače, te sine kaj ovla i infrastruktura odoja svi manglape andre thaj avri e školatar, thaj aver.

Kana isio alav ko fundone školake ankete, i anketa thaj *Čhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistemo* mothavela so:

- O save isi len ulavde mangipă lugărena o siklipe ano 5 (panz) kotar 6(šov) fundone škole save anketuisale;
- O gendo e čavorrengo kola lungărena o siklipe ano akala škole isi but tikno: 3čavorre ano duj olendar, 4 ko jekh olendar thaj 22 thaj 47 ano duj avera.
- Ano trin(3) kotar akala škole o siklipe vaš e čavorrenge so isi len ulavde manipă, dengöla numaj ano rindome klase, ani jekh kotar rindome klase jase ulavde/special, ki agorutni škola numaj ko ulave klase/spacialo;
- Kotar o 5 škole kote o čavorre so isi len ulavde mangipă o siklipen lungărena, ano trin(3) isi len horizontal šaipe, so mangla te phenol, šaipe ano klase thaj livnă kote isi o angluno kato vaš o čavorre kola isi len lim-

itirimo fizikako šaipe, numaj jekh ani jekh olendar akala čhavorre isi len vertialo šaipe, so magla te phenol ano avera školake oběkteske kată;

- Ko agor numaj jekh(1) kotar o panz(5) škole kote o čhavorre save isi len ulavdo mangipe lungarena o siklipe thaj isi personal asistento vaš akăčhavorre.

O RESIMATĂ

O resimata so gndingöla vaš e kapacitetěngo zamaipe ko terne siton but verutno. Maj angle, dikhindoj o ver verutne limitirime šaipă thaj o avera problemă so sakoja olendar dela buderi desar jekh dromin ano siklipe thaj ano savor aver diveste aktivitetă ko čhavorre save isi len ulavdo mangipe dende šaipe e ternenge te keren rodlăripe, te diskutuinen thaj le len so maj but zanipe vaš akala buti. O dujto, dikhindoj o informaciengo nanipe thaj o pharipe ki čhavorrengi identifikacia save isi len ulavde mangipă- save ule šeral kotar o akala kategoriako sigmatizmo ko čhavorre ano amalipe, so dela asari po biefisikatiteto e nămosko(daj-dad) vaš te den informacie vaš pere čhavorreng-e ternenge so olenge manglapej te keren kreativo gndipe vaš te alosargöl i mostra.

O tinto, i intervista e čhavorenga familiake zenencar save isi len ulavde mangipă thaj o sombutipe/komunikacia duje instituciencar-lokal organizacie vaš te len e čhavorrengo registro save isi len ulavde mangipă thaj e školake sevalutne-so dende šaipe e ternenge te keren šaipe e butăko ki kompleksuni praktika vaš o problemă thaj lačharipe olengo. Napal, o terne sas len šaipe te keren buti ani intervistipaski buti, feri so von kerde buti jekha senzitiv grupasa kola ačaral na vakarna vaš akaja tema (čhavorreno nămo) thaj jekh sevalutni grupa/insitucie so mangla stilesko adopto vaš o anketuipe.

Ko agor, i **IV-to Butăki Grupa** numaj akaja grupa kotar o štar aver butăke grupe, koja kergă intervista e maj heterogeno zenencar, so ka ažutingön ano rodlăripe so ka keren po avipe.

Kana isi o alav ko rodlăripe, jekh kotar o šeurtno resimata isi o maj klaro dikhipe vaš e školako lungăripe, save klase thaj save škole ovela o siklipe thaj o aš soske na ovela rindomo siklipe, akala informacie isi lače vaš te zangöl o general aš vašškolako sistemo ani Žakova, kobar ovel o thamesko implement vaš o sikövipe thaj o umala kote musaj te ovol maj baro aktivitetěngo fokusko ko raipnaske insitucie thaj lokal organizacie vi odola maškarselikane vaš akaja buti.

Vipal, o informacie vaš o aktivitetěngo thavd ano lokal organizacie dena gevaipe so von šaj te oven sar maškarină ano čhavorrengo kotorleipnasko proceso ano školako sistemo, odoleske von isi but vasne vaš avipnaski informacia so šaj te lelön kotar o ver verutne akteră. Agoral, maškar o aver, ki školaki intervista dengöla jekh klaro dikhipe se save šaipe von dena vaš odola čhavorre save isi len limitirime šaipă thaj kote musaj te ovol o fokusko thaj fondă ano central thaj lokalo insitucie kana isi o alav ko sasutno školuipe/ siklovipe.

O LIMITIRIPE THAJ RODLAARIPASKO PHARIPE

Jekh kotar šerutnipe e rodlăripasko isi o fakto so o anketuime isi len numaj jekh čhavorre kova sas ano registro e organizaciengo HandiKOS thaj One-to-One ani Žakova, o čhavore save sineton identifikume ko jekh čhand siton “integruime/kotorleutne” bi dikhlo kobar šaj te oven tikne o sevalină so dengöla olenge. Odoleske, savorre rodlăripnaske arakhimata siton xarne kana isi o alav ko statistike feri so na neton ano infomacie ko čhavorre save isi len ulavde mangipă kola siton izolirime thaj na lena kotar ano bazikane diveske aktivitetă.

O dujto, dikindoj so i tema isi sensibilo, o terne kola agorinde o rodläripe ano tereni, raportuinde so but nämendar alolen phare te oven ani intervista vaš te den angladipe ano puchimata, so šaj te dol asari ano rezutatesko pakävipe thaj anketako arakhipe.

Napal, dikhindoj o limitirimo vaxt vaš e anketako agoripe thaj but problemä vaš kotorleipe ano siklipe vaš i pharipe ko zene save isi len limitirime šaipä, ko but sure o pučhipe sineto fokusirimo ko akava bišaipe. Akava faktoro ka dol limito vaš o gendo thaj te mothagöl savo aktiviteto hartuisalo šeral ki akaja čavorrengi grupa. Limitirimo anketuipasko vaxt vaš te učaren e Žakovaki komuna vaš te lelol so majbari mostra, vipal limitiringä o pučhimatengo gendo so sas šaipe te pučhol o anketuime, odoleske i anketa našti te therol but infromacie vaš i familia thaj social-ekonomikake šaipä, jekh but vasno faktori vaš o integrivipe thaj ažutipe odolenge save isi len ulavde mangipä.

Agoral, dikhindoj o social faktorä thaj odola e kulturake ano percepto thaj e temako dikhipi vaš o limitirimo šaipe, jekh baro limito vaš akava rodläripe isi o bišaipe vaš te kedingön o kvalitetiv informacie.

REKOMANDIPÄ

O anketake informacie *Čhavorengo kotorleipen*, savo isi len ulavde mangipä, ano školako sistemo mothavela so %33 e indetifikuime čavorrendar na lungärena o siklipen. Dikhindoj o tikne surengo gendo save isi indetifikuime čavorre, ki realiteta akava gendo šaj te ovol but učo, odoleske angluni rekomandacia kotar akava rodläripe isi so maj baro informaciengo kedipe ko čavorre save isi len ulavdo mangipe, na numaj ano lokal nivelu musaj vi ano odova nacionalo.

Kana isi o alav vaš e informaciengo kedipe ano lokal nivelu, jekh but šerutni rrola isi ko čavorrengo identifikuipe save isi len ulavde mangipä, ki akaja sura rola šaj te khelol o Cetro vaš i Buti thaj Sociala thaj lokal organizacie kola pašarena ažutipe vaš akaja grupa. Akala agorutne šaj te theren bari rola vi ano maškaripe vaš e čavorrengo integrivipe ano školako sistemo, zanindoj so olenge aktivietä lungärgöna vi kotar o čavorre kola na zana ano škole.

Napal, dikhindoj o angladimata so lelile kotar o nämö(daj-dad) thaj o škole, kana isi o alav vaš fizikako dikhipi ini o aš soske o čavorre na zana ani škola, o aktivitetä musaj te oven adikarde ano pašutno vaxt:

- Zoralo avokuipe, maj avazutno kotar o lokal organizacie phiravde kotar o MSST, Financiaki Ministria, Minisria vaš i Buti thaj Sociala thaj o lokal autoritetä kaj so maj but fondä te kanalizuingön vorta e lačharipnaske vaš andruni thaj avrutni infrasrukture e školaki (ani Žakovaki komuna), so ka dol šaipe e čavorrengo save isi len limitirime fizikake šipä vaš i škola thaj andre olake/olenge;
- Lungärdo avokuipe kotar akala organizacie so o sasutno siklipasko principo savo isi dendo ani siklipaski nacional strategia vaš siklovipaske te ovol implementuimi, manglape te phengol kaj e čavorrengo kola isi len ulavde mangipä ma te oven ulavde/izoluime kotar o special školake čavorre thaj o special klase polokhes te bilagön ano rindome klase;
- O nämö(daj-dad) thaj o mekanizmä kola kerna sombutipe e fundone thaj maškarutne školencar kola isi len but čavorre save siton e ulavde mangipasa, vaš te rodingöl kotar o MSST, MBSA thaj/jase aver central thaj lokal strukture so denla olen ažutipe vaš te khuyen po butä sar personal asistentä;
- Strukturëngo thaj mekanizmëngo kola kerna ristäripe vaš te lelön o čavorre ani škola kotar o pedagogä thaj direktorä. Akala strukture musaj te theren tang sombutipe maškar o nämö, maškarne thaj lokal organizacie, komunake sevalutne thaj odola kotar o MSST , vaš te ovol ristärena ko sasutno siklovipnasko lezislative so implementuingöla.

ŠERAJ 3

AGORIMATA

O RESIMATA, SIKLOVIPE THAJ RODLASIPNASKO ASARI KO TERNE KOMUNIETESKE LIDERĂ

LIDERĂ

Dikhindoj i limitirimi buti prekalo o rodlaripe ano tererno thaj o terne liderenĝe terene berša, o sasutno rodlaripasko proceso, korkoro o rodlaripe thaj i diskusia ano tereni vaš o rezultatã sineton but phervale vaš olengo kapacitetenĝo bajripe. O šaipe vaš o zamaipe thaj avanso ko rodlaripasko butãipe sar kotorleute-dendindoj akate i metodologia thaj i mostra, pučhipasko dizajno thaj o anketuipe-o terne sinolen šaipe te bajaren poro pinzaripasko dizajno vaš o problemã kolencar arakhola olengo komuniteto thaj te penzargõn vaš o problemesko multidimensional komplekso. Vipal, butãko interesu ani grupa thaj o diskusie andre i grupa sar so ini odola ano maškar-grupe ko sasutno butãko proceso dengã e ternenge šaipe vaš te zamainen piri buti prekalo diskusie thaj i buti ani ekipa.

Ko šird, pana bi lele te keren buti ano tereno, e ternenge maglapej sine te keren terminologiaki definicia vaš o butã kola sineton šerutne vaš rodlaripe so prekalo odova te den i mostra vaš i mostra so napal ulo i disajno vaš o pučhipe. Akaja proceseski komponenta kendingã but diskusie vaš o manušesko xako šeral odola ko terne ko faktorã thaj umala/sektorã kola dena asari (siton phande) ko lačharde problemã vipal kobut akterenĝo indetifikuipe(institucie, grupe thaj individã) kola siton phande e butëcar. Prekalo akala aktivitetã, o terne pinzardile so isi multidimensionaliteto thaj kompleksiteto ano problem kolencar maladingõla olengo komuniteto sar so ini o mangipe vaš sasutno problemenĝo butãripe, vaš odoleske kaj olengo lačharipe te therol sukcesu.

Pal odova, metodologiako thaj mostrako procesesko mothavipe, o terne liderã sineton maglpe te gndinen ano kreativiteto, savi metodologia musaj te keren vaš te theren so maj but reprezentativ informacie vaš i populacia koja maladingõla nesave problemencar thaj so maj but informacie kotar i perspektiva thaj ver verutne (aspektã) so šaj ka dol i verifikacia vaš angladipe thaj o percëptmo ko zene save anketuisale. Vipal, dikhindoj o sensibiliteto ano nesave teme thaj grupe save alosardipe vaš i anketa, o liderã musaj sineton te gndinen vaš o indikatorã thaj o pučhimara save musãrena na dušlo/in-direkto o percepto thaj i manglin vaš o lačharde procesã.

Dikhindoj o temenĝo kolorito, o aver grupe save anketuisale thaj o institucie kole kontaktuisale, e ternen sinolen but šaipã vaš te sikon so maj but vaš rodlaripe. Maj angle, ver verutne grupake interviste-o čhavorre ani škola, o terne, nãmo(daj-dad), thaj (šeral odola save dikhena e čhavorren so isi len limitirimo šaipe), e zenen save phirvena o škole-dendilo len šaipe na numaj te zamainen o stilesko adopto vaš intervista ko adavaxt te keren ini rolaki identifikacia vaš olenge butã. Akate musaj te dengõl akcepto ini o intervistako zanipe ko terne (prandime angle desari te pheren 18 berš), kote maškar aver lipardipe o teme sar so isi i presia ano familia, thaj o čhavorenĝo nãmo save isi len ulavde mangipã, ko sineton duje godencar te intervistuingõn so maj zoraes.

O čhavorenĝo intervistuipe save isi len tal o 18 berš, dendilo len zanipe(kobar te ovol bazikano) vaš e rodlaripaski etipa thaj i ulavdi sama koja musaj te ovol ko intervistuipe akala grupasa.

Pal odova, dikhindoj o rodlaripasko proceso so sineto but pharo, vaši ternengi eksperienca thaj but kompelsikane teme ko rodlaripe, o lideră sineton dende kotar i organizacia te arakhen pes nesave ver maškar peste 3i ulo o proceso vaš te pinzargõn so maj lačhes e butăsa ano tereno. Ajeka o terne lele mincako vazdipe vaš e butăko semnipe sar ovla buti ani grupa thaj vaš olako efekto te ovol so maj lokho ano rodlăripe vaš optimal rezultată.

Ko agor, korkoro rezultatęno diskutivipe vaš o rodlăripe dengă sama e ternenge vaš o rodlăripasko vasnipe ko problemęno tretmano(ani kupatmo thaj ano maj uče nivelă) vipal te gndinen vaš o diference maškar o anekdotikane perceptă thaj o gevaja kedime ano tereno.

ORGANIZACIA

O sasutno rodlăripnasko proceso sineto but phervalo thaj informatikano vaš Save the Children. I organizacia labărgă vaš o raporto vaš pročktęno hartuipe thaj i iniciativa vaš o avutnipe na numaj vaš o čăčutne statistikane arakhimata ini vaš o aš feri so o rodlăripnaske teme vaš rodlăripe sineton alosarde korkore kotar o terne lideră kola siton aktivo ani olengi kupatni thaj zanena maj lače vaš o praktikake bută thaj zanena so maglape ani olengi kupatni.

Ko 2007. Berš i Iniciativa 6 agoringă o rodlăripe e anaveja:” Evaluacia vaš o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană” prekalo ulavdo fokuso vaš brakhipe e xakaęno ko čhavorre. Soske da akava rodlăripe sineto informatikano, i organizacia siklili vaš o aktivitetęno hartuipe thaj dizajnipe ko avokuipe vaš mincako vazdipe thaj aver aktivitetă ani kupatni ko problémęno lačharipe, sano rodlăripe prekalo so maj specific teme isi musajutno.

KOMUNITETO

O rodlăripe sinole but asari ini ko komuniteto/kupatni. Angleder, prekalo mothavipe thaj elaboracia ko pučhimata thaj terne lideręne fenomenă, o aketuime thaj e kupatnake vazdisali i minca kobar te ovol xari vaš i buti soske von intervistuisale.

Napal, eternengo angaživipe, korkore o komunitetă/kupatni dengaa olen e kupatnenge i sama so i organizacia isi čăches interesuimi te dol kontributo ko komuniteto thaj te ovol angažumi vass e problemeengo lačharipe so von isi len.

Dikhindoj o informaciengo nanipe vaš o problemă kolencar arakhlona o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană na numaj ani Kosova ini region, o rodlăripe isi but vasno vaš te hačargõn o problemă thaj o bută kola siton tretirime. Akate šaj te vakargõl vaš: evidentiripe e problemęno/kobar siton čăches prezente akala problemă ani kupatni kote lelile o informacie, kola siton o karakteristike, ašă(sebepă), sostar ule o problemă thaj nesave olenge asarăa, sar lena percepto ani kupatni thaj sar siton phande maškar peste. Sar šaj dikhõla prekali analiza ko rodlăripnaske arakhimata, savorre teme siton phande maškar peste, odoleske but rezultată kotar individual grupe lelile sar “verifikuiipasko vastuši” vaš o rezultată thaj aver grupake indikatoră, so kerna kaj e butăko rezultato te ovol aj barvalo vaš rekomandaciengo hartuipe vaš o aktivitetă ani kupatni kotar i organizacia.

O PHARIMATA THAJ SFIDE(ZORI)

Kana isi o alav ki rodlăripnaski metodologija, jekho kotar i šerutni isi la buti ko instrumentă kola labărdile ko rodlăripe. Dikhindoj o aš so na sine informacie vaš o komunitetă teme save tretirisale thaj odola teme trujal o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptină, vipal odola vaš o čhavorre save isi len ulavde mangipă, o rodlăripe manglapes sine te ovol fokusirimo ko so maj baro informaciengo kedipe save dela kuantitativiteto. Odoleske, dikhindoj o xarno vaxt thaj bičhalardo terne liderëngo kapaciteto, o rodlăripe na sinole kualitativo instrumentă kola dena esenca, šeral sar siton o teme i diskriminacia thaj o nibadesuno (rano) prandipe.

Jekh aver pharipe jase kišlipe ano rodlararipe isi ini o vipalutno rodlăripnasko bieksiztenca, te ovol ini ano nacia-ko nivelo, prekalo kova šaj te verifikuingŃn rodlăripnaske arakhimata ko terne lideră.

Jekh aver limituipeavla sar thavd vaš o vaxtesko limito ko rodlăripe thaj o bipekipe e terne liderëngo vaš te kren buti ano tereni thaj o bišaipe vaš te keden informacie kotar o anketuime zene, dikhindoj o askpekto ki socio-ekonomia/olengi financia(vaš savorre rodlăripnaske teme) pal odova, i presia ani familia, seksual abuzo, deciziako zor thaj aver., ko terëngo maškar/o čhaja save prandisale nibades(rano) tal o 18 berša thaj aver.Šeral vaš i socio-ekonomikani situacia ano olenge familie siton but vasne vaš verifikuipe thaj but aver angladimata ko savorre rodlaripaske teme. Sa akala dena pharipe vaš te mothagŃl thaj dena pharipe vaš sani analiza ko rodlaripaske teme.

Jekh aver pharipe/problema so o terne lideră raportuinde kaj o nămo(daj-dad) na neton interesuime vas te den interviste. Akava sas la influence kotar o lokal alosaripasko vaxt kola sineto adikarde odoja ver kana adikardile ini o rodlărimata ano kupatnko nivelo kola na sakoja ver sineton “transformirime” vaš te kergŃl diso te lačargŃl e situacia ko komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană. Odoleske, bičalarde ini e themeske insitucienar thaj aver akteră, terne lideră kola rovede pes so o nămo(daj-dad) na dena intervista so na phiravla olengo cácutno gndipe/pakăipe vaš o bičalaripe, so vaš e rezultatëngo interpret kergŃla sfida(zori).

Jekh aver pharipe/bajo vaš o informaciengo leipnasko pakăvipe isi phando ano truj kote ule o teme vaš o ankete ko *Nibadesuno (rano) prandipe thaj Čhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistema*. Ki angluni sura, o angladimata vaš i anketa, šeral ko čhaja/terne rromnă kola prandisale pana bi pherde 18 berš, šaj ma te oven cácutne te sine kaj o vakaripe ulo ani rromengi/jase familiaki zenengi prezenca. Ko adavaxt, ki dujto sura dikhindoj o stigmatizmo ko čhavorre save isilen ulavdo mangipe, o angladipe kotar o nămo(daj-dad) šaj ma te dol reflektu ki realiteta vašcăchipe.

Jekh aver pharipe vaš e informaciengo interpretuipe isi phando šeral e temencar ko *Nibades (rano) prandipe thaj I diskriminacia kotar o siklărne* ko pučhimata kola siton but sane dikhindoj olengo temengo sensibiliteto soske vakrgŃla. Odoleske, akala rezultată isi bazirime ano interpretacie thaj supoziteto so dela limitu vaš o rekomandaciengo hartuipe.

Jekh aver limitu but vasno so musaj te lipargŃl isi o metodologija vaš e mostrako pinzaripe ani tema, *Čhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistema*. Dikhindoj so akaja mostra uli kotar o registrară so sas len o organizacie HandiKOS thaj One-to-One, o rodlaripaske rezultată thaj olenge rekomandacie save nikiste ano akava raporto, isi lače numaj vaš o čhavorre kola ki jekh forma siton integruime ano amalipe(kotar o aš-sebepi, so sineton intervistuime kotar akala duj liparde organizacie), soske da akala čhavorre pana isi izoluime thaj pana ačhona bizo tretmano.

REKOMANDIPĂ

Dikhindoj o ver verutne faktoră kola dena asari ko sakola problemă save rodlaridile kotar o terne lideră, jekh general rekomendipe kova isi vasno vaś sol duj komune thaj o so śatar problemă isi so sakova problem/aktivite-to so dengŏlavaś olengo tretmano musaj te ovol fokosirimo ano:

- Butvertune sektoră: o sistemo vaś social arakhipe, butăko sistemo thaj butăripe, siklovipasko sistemo; saslăripasko sistemo; kriesesko sistemo;
- Ver verutne nivelă ano raipe: o ministripe ano central thaj lokal nicelo thaj o komune, direktoriată thaj o škole ano lokal nivelu; thaj te ovol vaś savorrenge kana isi o alav ko akteră sar so isi:
- Ofiso vaś linăko ministipe;
- Komunako direktoriato vaś siklovipe;
- Komunako direktoro vaś sastipe thaj social aźutipe;
- O butikerna kotar o Centră vaś i Social Buti;
- Komunake sevalutne vaś o komunitetă;
- Śkolake direktoră
- Nămo (daj-dad);
- O siklovne/čhavorre/o terne;
- Biraipkane thaj lokal organizacie;
- Maśkarselikane organizacie thaj
- Medie

Soske da vaś sakoja grupaki tema propozuisale ulavde rekomandacie, ki sekcia po lungăripe ka prezentuinol jekh listėngi forma so musaj te vazdingŏl sar lokal thaj central problem, i organizaciaki thaj e ternengi rola thaj emergent aktivitetă vaś avokuipe thaj lobi.

O bută musaj te khuyen urgent ko butăko divesko rend ko raipaske insitucie kola siton:

- Majsane thaj detal informaciengo kedipe vaś savorre problemă ko komunitetă Rroma, Aśkalie thaj Egiptiană thaj vaś o čhavorre save isi len ulavde mangipă kola siton phande olenge kotorleipasa ani sociala ano konteksto vaś o manuśeske xakaja ko sasutnipe ko čhavorrenge xakaja. Musaj te oven akcentuime akala informacie te oven ulavde prekalo ling, feri so sar mothavela o raporto prekalo akava rodlăripe, i lingski diferenca isi drastikani thaj musaj te ovol ulavdi buti.
- Politikengi implementacia, strategije thaj lezislativo kola isi dende ano sasutno siklŏvipe, prekalo ulavdo fokuso po: 1. Školako mukhipe, 2. Diskriminacia thaj 3. O čhavore save isi len ulavde mangipă;
- Konventėngi thaj lezislativeski implementacia vaś čhavorrenge brakhipe;
- Čhaŏrrenge identifikacia save isi len ulavde mangipă.

Dikhindoj i upre lipardi lista, maj urgent aktivitetă kotar o organizacie e terne liderėncar musaj te keren:

- Kapmană/aktivitetă vaś e mincako vazdipe ko čhavorrenge xakaja thaj nibades(rano)prandipe;
- Kapmană/aktivitetă vaś e prandipasko registrivipe-akala isi but vasne šeral vaś o avutne generacie vaś te ovol so maj lokhi olengi buti ano juridikano aspekto sar so isi: saslăripe, siklovip thaj aver.
- Kapmană/aktivitetă vaś e mincako vazdipe ko čhavorrenge xakaja ko savorrenge siklovipe prekalo fokuso ko čhavorre e komunitetėngo Rroma, Aśkalie, Egiptiană thaj vaś o čhavorre save isi len ulavdo mangipe sar so ini vaś o aver marginalizirime grupe;
- Maşkarbutikotar o organizacie thaj terne lideră ko čhavorrenge kotorleipe kotar o komunitetă Rroma, Aśkalie thaj Egiptiană thaj odola save isi len ulavde mangipă ano školako sistemo, dikhindoj ini o maşkarnipe maşkar i škola-nămo-siklovno, ko sure kana mukhlola i škola, identifikuipe thaj lokhipe vaś e čhavorenge registrivipe save isi len ulavde mangipă ani škola;
- Avokuipe vaś maj but ver verutne aktivitetă(kote lena kotor savorre komunitetėnge čhavore) pal o školako siklovipe thaj avri e školatar.
- Maj zoralo avokuipe vaś savorre čhavorrenge kotor leipe ko komunitetă Rroma, Aśkalie thaj Egiptiană thaj o čhavorre save isi len ulavde mangipă ko savorre raipnaske nivelă thaj savorre insitucie;

Kana isi o alav vaś o avera aktivitetă ko sarkon problem, o butăke grupe propozuinde zala maj but aktivitetă, kote uli detalo elaboracia ko zando šeraj ki rezultatėngi sesia thaj rezultăa vaś butăki grupa:

Vaś te treritingŏl o *Školako mukhipe*, ki sura kana o lungăripen isi pharo/biśaŭtno, musaj bizo aver te kergŏn o mekanizmă thaj te degŏl śaipe e ternenge vaś te ovej śaŭtne e zanateske jase ko profesionalismo kova ka lokărol olengo kotorleipe ki buti thaj te keren peste lovo.

Vaš o nibades (rano) prandimata, i II-to Butăki Grupa propozuingă akala aktivitetă:

- Mincako vazdipe ko terne thaj o nămo vaš o nibades(rano) prandimata kerindoj baza po akala elementă: 1. Nibades(rano)prandimata ano kontekso vaš manušeke thaj čavorrenge xakaja,2. Negativ asari ko nibades(rano) prandimata, prekalo ulavdo fokuso ko terne čhaja thaj čavorre thaj 3. I decizia vaš prandipe, thaj4. Prandipasko registrivipe ani komuna:

Vaš i *Diskriminacia kotar o siklărne*, i II-to Butăki Grupa, propozuingă akala aktivitetă:

- Rodipe kotar o lokal organizacie, nămosko gndipe thaj terne liderėngo menažuipe ko škole(širdindoj kotar o direktoro) kerindoj maj lačo monitoripe thaj regulativėngo realizivipe prekalo barabar trentmano ko sakova siklovno;
- Rovlărinėngo sistemsko keripe kova isi lokho ko sakova vaxt thaj sura kova dela siguriviteto so o rovlărină na ka theren negative asari vaš e školako lungăripe thaj e čavorrenge evaluacia kola ka ka keren rovlărıpe, akava isi musaŭtno. Akava sistemo musaj te ovol ini vaš o kriseske insitucie širdindoj kotar e školako direktoro, komunako direktoro vaš siklövıpe, departamento vaš o komunitetă ani komuna, kriseke insitucie a ano komunako jase regional nivelo zi ki MSST ano central nivelo;
- o Kampană vaš e mincako vazdipe thaj informacia vaš te labărgöl akana rovlărınėngo sistemo kotar o terne lideră thaj organizacie (thaj aver organizacie)

Agoral, vaš *Čhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistemo*, i IV-to Butăki Grupa propozuingă akala aktivitetă:

- Zoralo thaj avazuno avokuıpe ko lokal organizacie dendindoj ki MSST, Ministria vaš o Finance, Ministria vaš i Buti thaj Socoal Ažutipe thaj lokal autoritetă kaj so maj but fondă te kanalizuinen ki akaja infrastruktura ande thaj avri e školatar (ani žakovaki komuna), kova ka dol šaipe e čavorrenge kola isi len limitirime fizikake šaipă vaš e školake thaj andre olake/olenge;
- Nămosko(daj-dad) organizuipe thaj organizivipe e organizaciengo te keren sombutipe e fundone thaj maškarutne školencar kote isi baro gendo e sikovnengo save isi len ulavde mangipă, vaš te roden kotar i MSST, MBSA thaj/jase aver lokal thaj central strukture kaj te len po bută e personal asistentėn;
- Strukturengo thaj mekaniizmėngo keripe vaš te len e čavorren ano škole kotar o pedagogă thaj direktoră. Akala strukture musaj te keren tang sombutipe maškar o nămo(daj-dad)maškarne lokal organizacie, sevalutne ani komuna thaj odola kotar i MSST, vaš te ovol sigurivipe kaj o lejislativo vaš o siklovıpe te ovol general thaj implementuimo.

REFERENCE

EUROPEAN CENTRE FOR MINORITY ISSUES (ECMI). (BARODIVAJ 2012). Ulavdo siklovipe ani Kosova, lelo kotar: http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Policy_briefs/2012-07_ECMI_Kosovo_Policy_Brief_Segregated_Education_in_Kosovo/eng.pdf

EUROPEAN CENTRE FOR MINORITY ISSUES (ECMI). (OKTOBRA, 2012). Lačharipe thaj pašaripe e sikovipasko vaš o komunitetă Rroma, Aškalie thaj Egiptiană: Maj lače pratike thaj Rekomandipă. Pusrikorri vaš Komunake Sevalutne. Lelo kotar: http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Hand_böck_and_manuals/2012-10_ECMI_Kosovo_Manual_on_Improving_the_Delivery_of_Education_for_Roma_Ashkali_and_Egyptian_Communities_Göd_Practices_and_Recommendations/alb.pdf

KOSOVAKI FONDACIA VAŠ PHRAVDO AMALIPE (KFOS). (2009). Rodlăripasko raport: Savi isi e komunitetëngo pašloipe, Rroma, Aškalie, Egiptiană ani Kosova, Lelo kotar: http://kfos.org/wp-content/uploads/2011/10/Gjendja_e_komuniteteve-Rome_Ashkali_dhe_Egjiptas_ne_Kosove_Raport_i_hulumtimit.pdf

KOSOVAKI FONDACIA VAŠ PHRAVDO AMALIPE (KFOS) (DECEMBRA 2011/12) Realiteta jase jagumne: Strategia vaš integrivipen e komunitetëngo Rroma, Aškalie, Egiptitianja. Lelo ko-

tar: http://kfos.org/wp-content/uploads/2014/01/Reality-or-fireworks_ENG.pdf

I EVROPAKI ORGANIZACIA VAŠ SIGURIV- IPE THAJ SOMBUTIPE (EOŠ-OSBE)-MISIA ANI KOSOVA, (SEPTEMBRA, 2012) E školako mukhipe thaj o siklovipasko bilungăripe. Lelo kotar: <http://www.osce.org/kosovo/95112>

UNICEF Guidelines for Inclusion: ensuring aces to education for all, 2005, Paris.

UNICEF.(2009) Bipakăvutno xakai: Savi isi o siklovipasko pašloipe ko čhavorre save isi len ulavde mangipă ani Kosova palo maripe. Lelo kotar: http://www.unicef.org/kosovoprogramme/Justice_albanian05.pdf

UNICEF. (2012). The Right of Children with Disabilities to Education: A rights-based Approach to Inclusive Education. Position Paper. Lelo kotar: http://www.unicef.org/cęcis/IEPositionPaper_ENGLISH.pdf

UNITED NATIONS POPULATION FUND (UNFPA) KOSOVO. (OCTOBER, 20120). Child marriage. Lelo kotar: <http://ęca.unfpa.org/webdav/site/ęca/shared/documents/publications/KOSOVO%20-%20English.pdf>

ANEKSO

BUTĂKI GRUPA I : **E školako mukhipe**

LEDERĂ:

Nuhi Morina
Valon Gaši
Ylveha Braha
Resul Milaimi
Ilajda Ćorri

VOLUNTERĂ:

Fatlum Kryeziu
Furkan Ago

BUTĂKI GRUPA III: **Diskriminacia kotar o siklărne**

LEDERĂ:

Albertina Monika
Vilson Dura
Zejnepe Ćabrati
Adelina Kabaši
Besart Mersula

VOLUNTERĂ:

Alban Morina
Dardan Fetahaj

BUTĂKI GRUPA II : **Nibaosuno(rano) prandipe**

LEDERĂ:

Sanije Merzollar
Jemina Osmani
Egzon Sehari
Majlinda Šala
Lavdim Morina

VOLUNTERĂ:

Amir Osmani
Erzan Sehari

BUTĂKI GRUPA IV: **Ćhavorengo kotorleipen savo isi len ulavde mangipă, ano školako sistemo**

LEDERĂ:

Bleta Ćehaja
Masar Derri
Gëzim Ćehaja
Avnore Morina
Rreze Oseku

VOLUNTERĂ:

Granit Hoxha
Bujar Luboja

376-054.57(497)(048)

Rodlärripe prekalo Aktiv Kotorleipe / O raporto isi gatisardo kotar Erëblina Elezaj. – [Prishtinë] : Save the Children, 2014. – 55 f. : ilustr.; 30 cm.

Reference : f. 54-55

I.Elezaj, Erëblina

ISBN 978-9951-534-25-3

ISBN 978-9951-534-25-3

9 789951 534253